

Het terugroven van Persephone

Een verkenning van het bronnenmateriaal van Verweys epische gedicht Persephone

Rik Vangangelt

Universiteit Utrecht
Faculteit Geesteswetenschappen
Bachelor Nederlandse taal en cultuur

Bachelor eindwerkstuk - juni 2015
Studentnummer 3817067
Begeleider: Fabian Stolk

-
Voor Sjoerd, Jeanine en Eefje, zonder wie niets mogelijk is.
Met een woord van dank voor Aafje en Leoni.
-

Schilderij omslag: De roof van Persephone, Peter Paul Rubens (±1636), bron: www.onlinegalerij.nl.

Inhoudsopgave:

§1 Voorwoord	5
§2 Leestekst Persephone	7
§3 Ter begeleiding	17
§3.1 Genre-afbakening	19
<i>Verhalend</i>	19
<i>(Epische) poëzie en lyriek</i>	20
<i>Het fragment</i>	21
§3.2 De literaire context	23
<i>De Beweging van Tachtig</i>	23
<i>Albert Verwey</i>	24
§3.3 Overlevering	25
<i>Schematisch weergegeven</i>	26
§3.4 Het verhaal van <i>Persephone</i> (MA III)	28
§3.5 Een voorzang gaat vooraf: de genese van <i>Persephone</i>	30
§4 Verantwoording leestekst	31
§4.1 Keuze van de basistekst.....	31
§4.2 Verantwoording van de leestekst en bijlages.....	32
§5 Summary	33
§6 Bibliografie	34
Bijlage I: MA III	37
Bijlage II: MA II	47
Bijlage III: T I	59
Bijlage IV: D I	67

§1 Voorwoord

*Persephone, Zeus en Demeters kind,
De dartel-lachende Persephone*

Zo begint het eerste van de vijf fragmenten, hoofdstukken, van *Persephone* in handschrift MA III, een nethandschrift uit 1883. Het tweede hoofdstuk begint als volgt:

*Persephone, Zeus' en Demeters kind,
Geboren als een bloesem wordt geboren*

In 1885 wordt het gedicht tweemaal uitgegeven: eerst in *De Nieuwe Gids* (T I) en daarna in de kleine bundel *Persephone en andere gedichten* (D I).¹ In de tijdschriftuitgave zijn geen van beide citaten te vinden; het gedicht is ingekort. Het bundeltje daarentegen opent met het tweede citaat: het eerste fragment is weggelaten en het tweede hoofdstuk als 'Voorzang' bestempeld.

Verwey heeft tijdens het schrijfproces af en toe wat regels aangepast, maar ook een aantal keer rigoureuus de samenstelling van het gedicht omgegooid. Spannend materiaal dus! Het is een genot om in de handschriften van de Bijzondere collecties van de universiteitsbibliotheek van Amsterdam te mogen neuzen, om te proberen te reconstrueren hoe Verwey het gedicht *Persephone* heeft ontwikkeld tot de uiteindelijke vorm.

Tijdens mijn studie Nederlandse taal en cultuur zijn de Tachtigers een aantal keer ter sprake gekomen. Steeds sloeg mijn fantasie op hol: dit waren jongens van mijn leeftijd die over grootse figuren uit de mythologie en de literatuur discussieerden. Die een ommetje maakten om uit te komen bij een van de andere leden van 'de Beweging' en onder het genot van een wijntje over het leven spraken. Mijn belangstelling voor deze frappante figuren is toen geboren.

In dit eindwerkstuk geef ik een toelichting op het bronnenmateriaal dat van *Persephone* is overgeleverd. Hierdoor kunnen lezers die niet dagelijks bezig zijn met de Nederlandse letterkunde – maar zich wel kunnen verliezen in poëzie – ook dit verhaal en zijn context tot zich nemen en zien hoe dit lange gedicht zich heeft ontwikkeld. Want hoewel poëzie volgens de Tachtigers iets is voor en door weinigen, hoop ik dat zo veel mogelijk lezers van dit gedicht kunnen genieten: dat *Persephone* teruggeroofd wordt uit de achterkamertjes van de bibliotheek en gelezen wordt!

¹ Er is slechts één uitgave met de titel *Persephone en andere gedichten* (1883), waarnaar ik dus ook met deze titel, of met het sigle D I, verwijs. Met '*Persephone*' bedoel ik het

§2 Leestekst Persephone

PERSEPHONE

I

Persephone, Zeus en Demeters kind,
De dartel-lachende Persephone —
Zij woonde met haar moeder in het dal
Van Enna, waar 't gebloemde gaarne groeit
5 En rees er iedren morgen vòor de zon,
En liet Demeter in haar hooge woning,
De schaduw-lieflijke van levend hout,
Met groene zalen, koel en wijdgewelfd;
En huppelde blij neuriënd in den dauw,
10 En zag de laatste sterren in de lucht,
En 't glimm'ren van den zilv'ren dageraad.
En waar 't vlietwater met een zachten val
Geruisch maakte in de schemering van 't woud,
Daar zat zij soms, nog vóor de voog'lenkoren,
15 Op eenen weekbemosten boomstronk neer:
Dan hoorde ze onder 't loover wiekjens fladd'ren
En om de stammen gonsde 't, als 't gegons.
Van bijën, zwermende in den zomernoen;
Tot al de ontwaakte zangsters uit hun nestjens,
20 De veertjens schuddend, ritselden in 't loof;
Onzichtbaar fladd'rende van takje' op takjen,
En van het hoogste, wiegende in de lucht,
Opstijgende, immer zingend, hooger, hooger,
Met blij geluid uit klare, kalme keel.
25 En Kora keek die schelle fluitsters na,
En zat een pooze in willend mijm'ren neer,
Doch dan, de zwarte lokken schuddend, sprong
Zij op en vlood, met luiden, langen lach,
De kleine handjens klappend boven 't hoofd;
30 En met de voetjens plassend door de beek
Verdween zij hupp'lende in het donkrer woud,
Van ver nog roepende als de voog'lenkoren.
En somtijds speelde ze op de bonte weide
In schaduw van een breedgetakten eik,
35 En riep de Nimfen naar dat lief'lijk oord
Ten spel of vluggen dans bij heldre maan,
En riep ze, schalk verscholen in een boschjen
Of zwemmende op een vliet en waterval,
Waar 't zingen klonk in 't schallen van den stroom. —
40 Op een verloren plekjen in 't gebergt',
Met vreemdverlichte grotten zaten zij
Des nachts bij stille lucht en sponnen zich
Met snelle hand hun wondere gewaden —
Waarbij zij lied'ren zongen, die het oor

45 Des wand'laars deden luist'ren in de vert',
Vreemde gezangen, die hij nooit verstond,
Doch die hem overgolfden als een droom,
Gelijk een storm, die van de sterren daalt.
Daar zat dan Kora bij hen, stil gelijk,
50 Een kind, dat half in sluimer alles hoort,
Doch sluim'rend meent, dat het van verre komt
Door 't open venster. —

Zóo was 't jaar aan jaar —

En menigmaal zag ze aan den appelboom
55 De roode en witte bloesems zwellen in de zon,
Terwijl zij opwies, immer lieflijker,
En als Demeter zag, hoe schoon zij was,
En dat zij schooner scheen dan Hera-zelf
Streek zij haar lokken weg en kuste haar
60 En voelde een groote vreugde om Kora's wil.

En 't bleef zoo tot een zoelen zomernoen:
Warm lag de middag, broeiende over 't bergwoud;
Soms floot in 't volle boschje' een enkle vogel
Allerlei tonen – dan was alles stil;
65 Want al wat leefde school in koele schauw.
Ook Kora: bij een bron lag ze aan den zoom,
Voorover in het koel en zwellend gras
En geur'ge hyakinthos, vol in bloei.
En lang en langzaam liet zij bloemen vallen
70 Op 't water, doch zij wist nauw dat zij vielen.
Lang lag zij wakende in een halven droom
Toen droef
Een klagelijk geluid door 't water rees

N.B.¹ Hier hoort Kora de stem van een bronnimf die eens in een vreemden nacht Haders gezien heeft en den vloek moet dragen eenen verbouwing in haar waterwoning, ver van zon en veld. Een deel van haar verhaal is het volgende:

75 Met vreemde flikk'ring dreef de halve maan
Boven de boomen in de donk're lucht —
Lange geluiden togen door het woud,
En met hen togen, de moerassen over,
Dwaallichtjens, angstig flikk'rend naar de maan.
En in een geluwen geweven webbe
80 Spon ik de tekens samen van elk geheim,
Dat in de bosschen zweeft om middernacht;
En 'k hief bij poozen mijne stem ten zang,
Eén enkle, lange toon, die beurt om beurt
Herhaald werd door de Nimfen van het woud.

N.B.¹¹ Van wat nu die Nimf vertelt, haar aanschouwen van Hades, ontvangt Kora den indruk, die haar somber stemmig moet motiveren in het volgende, dat ik geheel van dit eerste afscheid. —

II

- 85 Persephone, Zeus' en Demeters kind,
Geboren als een bloesem wordt geboren,
Die lieflijk hangende in den lach der zon
Ontluikt – zijn niet haar voeten in den dauw,
Die langs de bloemen drijft in Enna's dal?
90 Speelt zij waar 't water welt en zwemmen daar
Haar witte leden zacht langs 't gouden zand,
Of rust zij met de Nimfen aan den zoom
Waar zich Rhodeia tusschen rozen bedt?
Reit zij niet mee aan Afrodite's zij
95 Terwijl rond beider hoofd de bloemkrans klemt
Wier blaad'ren zwellen langs de blanke slaap?
Of heft zij zich reeds hoog in 't hangend haar
Naar de granaatvrucht, gloeiende onder 't groen?
Waar wijlde zij toen Hyperions lach
100 Van berg tot bergen vloog — Persephoneia!
Waarom verzonk de zon in mijmering,
En zweefde er mijn'ring op de léege lucht —
Zeus' en Demeters kind – Persphoneia!

III

- 105 In koelte van dicht loof en donk're blaren,
Wier schaduw neerdaalde in die stille plaats
Stond, peinzende tusschen 't groen, Persephone.
Zwaar hing en zwijgend tak en twijg ter aard
En dorst niet ruischen; doodsch als eigen schâuw
Lag loof op loof. – De bloemen bukten 't hoofd
110 En vlijden 't op haar blanke voeten neer.
Zij had den arm aan 't knoestig hout geleund,
En zachtjens zonk op dien gebogen arm
Haar wang, die bleeker scheen van 't lange mijn'ren.
Haar donker oog was vol van schuwe vreugd:
115 In 't welvend ruim van haar verbeelding rezen
Gegroefde zuilen, deinzende in den nacht
En nacht-omwelfd. En éénzaam schreed zij voort
Op steenen trappen waar haar stappen galmden.

- 120 Doch als wanneer een wolk hóog vòor de zon
Haar schaduw met zich wijken doet langs de aard
En 't licht zwelt over 't veld in lange lijnen:
Zóo kwam nieuw leven deinende op de lucht,
Het hangend loover hief zich op en boog,
En al 't gebladert' ruischte en golfde uitéen,
125 Toen, lachende over 't loof, Demeter kwam.

Tusschen de hallen van den Chaos stond
Weleer haar hooge burcht en daar, alleen,
Had zij de wording van het licht aanschouwd,
En al 't geheim, waarnaar de sterv'ling streeft,
130 Lag in haar peillooze oogen half ontsluierd.
Haar blonde lokken krulden rond den nek
En zwaar viel over 't breede voorhoofdvlak
De wingertkrans waartusschen trossen gloeiden
Der purp'ren druif van Dionusos' teelt.
135 Zachtvoetig kwam zij tot Persephone,
En, zijwaarts tot haar buigend, sloeg zij d'arm
Haar om de blanke schouders, wyl zij sprak:
"Wat zijn uw wangen bleek, Persephone?
Wat buigt ge 't schoone hoofd of menschenzorg
140 Den gang kon drukken van een Godenkind?
Waarom verliet ge 't spel en de anemonen,
Die lieflijk stonden in uw lokken, Kore?"

Als één, die door de duisternis van ver,
De stem hoort van een vriend, doch weet niet waar,
145 En met gebogen hoofd blijft luistren, lang
Nadat die klank verruischt is in de nacht:
Zóo stond Persephone en aan haar zij
Stond lang met stillen glimlach de Godin
Totdat de mijmrende opzag en zeer zacht
150 Dus sprak, zoo kalm als sprak ze zóo reeds lang:
"Demeter, 'k had een droom van Aïdoneus:
Hoog zat hij neer op grauw en brokk'lend rots
En zelf dat brokk'lend, grauw graniet gelijk —
Zóo eenzaam als ik nooit een sterv'ling zag.
155 De linkerhand steunde de ontzach'bre kin
En de andre hand lag naast hem, rots op rots,
Omkruld door vale loovers, bloesemloos...
En bleek en lichtloos gleden door de rotsen
De schimmen, die daar eeuwig, eeuwig zwerven,
160 En ieder boog met afgewend gelaat,
Omdat zijzelf *dien* rouw niet dorsten zien.
Hades zag niet, tot hij eind'lijk 't hoofd
Geweldig hief, doch doelloos om zich staarde,
Als een, die aan iets denkt en opziet, doch
165 In 't zoeken reeds vergeet waarnaar hij zocht.
Maar in dien éenen stond was 't of verachting
Verdelgde over 't hoofd dier dooden streek,
Dier kleine dooden. O toen zóo zijn blik
Door al de duisternis dier ruimten daalde
170 Scheen hij mij groter dan der Goden God!"
Zóo sprak ze en, sprekend, sloeg door al haar leden
Des woorden golving heen in – v –

En starend stond zij, toen zij lang reeds zweeg,
Den rechterarm in geestdrift half geheven...
175 Doch o, toen kwam op haar gelaat die smart
Die, als de dauw langs 't veld, drijft langs de ziel,
Gelijk de dauw, waar de aard wel schoon in schijnt,
Doch die toch drukt en overgaat in tranen!
Demeter sprak niet, doch zij kuste Kora
180 Met d'eeuw'gen lach, waarmee een moeder spreekt,
En nam haar hand en leidde haar zeer zacht
Door't hangend loof, dat week voor de godinnen. —

IV

In effen welving daalde 't zonnedak
Op Enna's dal en van de bergen daalde
185 De stille scheem'ring neer uit donk'ren beuk
En palmenloof; – reeds nijgde zich op 't veld
Eén bloem na de and're zacht ten zoeten slaap
En voog'len tijlpten laat hun laatste lied
Door 't myrtenloof met rits'lend wiekgeruisch.
190 Doch aan het meer van Pergus, waar de bloemen
Dichtdonzig zwellen onder 't zachte groen
Baadden de schoone Nimfen zich en hieven
In 't zwemmen 't hoofd waar 't lange gouden haar
Van vloiede en golfde langs den blanken rug.
195 En onder vroolijk lachen en gezang,
De blonde lokken zwaaiende om den nek
Dreven zij weg op 't meer, zoodat de tonen
Steeds verder deinden op den avondwind —
Totdat het antwoord heller wederklonk
200 Van d'oever, waar heur zachten zust'ren leunden
Op d'arm, die wegzonk in het malsch gebloemt'
Of waar een wilg 't blauw loover nederboog
En op het meer haar schaduwen deed spelen.
Zóo was ook Kore daar, doch wijl rondom
205 Der Nimfen stemmen kwamen door de stilte
Vlocht zij zich zwijgende eenen bleeken krans
En kroon van jonge leliën, ontloken
Bij 't vallen van den avond, en zij wond
Er blaren door van populierenloof,
210 Ze plukkende als de wind ze 't ruwst bewoog.
En aan haar voeten zat en boog naar 't meer
Zeus' dochter Afrodite en spreijde een dauw
Van drupp'len op een bloesemrooden krans,
En zoog de geuren op haar volle lippen.
215 Niet lang, toen richtte zij zich op en stil,
Met lossen gordelriem en 't open kleed
Zachtvallend langs den boezem, die daar zwol
In zilv'ren scheem'ring van het wit gewaad
Trad zij tot Kore en, hief den schoonen arm

220 En hield den krans omhoog om dien tersluik
 Te drukken op der zuster nijgend hoofd,
 En dan te lachen om die dart'le daad. —
 En zonnig lachen speelde er in haar oog
 Toen Kora 't zag en van zich weerde en zei —
 225 Maar met een glimlach, die geen glimlach was —
 “Zie, 'k wond mij ook reeds bloemen, Afrodite!
 Zij spiegelden zoo bleek in 't blauwe meer,
 Dat ik ze schoon vond toen ik ook in 't meer zag.
 Zie, 'k zal mij ook nog dien Narcissos nemen:
 230 Hij blikt zoo bevend naar zijn bevend beeld...
 Zijn geur is anders dan van and're bloemen...”
 En sprekend bukte zij ten slanken steel
 En brak dien, doch nog hield ze 'm niet omhoog
 Toen één geluid de stille luchten spleet;
 235 En van de bergen dreef een wolk van damp
 En rolde went'lend over 't dreunend veld.
 Luisterend poosden op het meer de Nimfen
 En wierpen toen luidschreiend zich vooruit
 En zwommen naar den zachtgebogen zoom.
 240 En met hun zustren, vloten zij, verward
 Zich reppende achter boschjens en naar heuvels
 In 't groen verscholen
 Ook Afrodite vluchtte en wijl zij vlood
 Riep zij, in 't wijken wendend, Kora's naam —
 245 Doch éenzaam starend stond Demeters kind.
 Want in het midden van den nevel zag
 Ze een zwart gespan en de ijzerzwarte rossen
 Voorttrapp'lende in den mist en, somber groot,
 Zag zij den menner op den wagen staan.
 250 En als een vloedgolf drong zich in haar ziel
 De Erinnerung aan al haar somb're droomen —
 En bleek, voorovernijgende in den nacht,
 Lispte zij: “Aïdoneus!” Langs haar schoot
 De wagen, wendend, wijl met doffen dreun
 255 De donkre God neersprong en naast haar stond.
 De diepte van zijn donker oog was vol
 Van werelden in wording en zijn haar
 Hing als een nacht van stormen over hem —
 En op haar lippen lag zijn naam en langs
 260 Haar arm de kille bloem met doodengeur,
 En in haar oog de schemerende lach,
 Waarmee de Dag zijn bleeken broeder Nacht
 Stilzwijgend groet op oceánus grens.
 En in zijn armen droeg hij haar omhoog
 265 En greep de teugels – vóór hem lag zij neer,
 Als lag zij droomende eenen langen droom —
 En de armen strekkende aan den teugelgreep
 Joeg hij de rossen zwijgend naar den afgrond. —

V

270 En tusschen steile wanden wond hun weg
Eng kronk'lend voort in telkens dieper nacht.
En immer groeide er een verward gedruisch
Van waar zich waterval op waterval
Onzichtbaar tusschen rotsen nederwierp.
En berggevaarten nijgden naar elkaar
275 Het stompe voorhoofd, als twee reuzenstieren,
Die duiz'len van den wederzijdschen stoot,
Doch duiz'lend vaardig staan tot nieuwen kamp;
En over enge kloven hing een woud
Van zwarte stammen met verschroeide blaren,
280 Die dor saamruischten bij der rossen komst.
En boven waat'ren, scheem'rende onder haar,
Zat Echo, éenzaam op een rotsenpunt,
In slaap gegonsd door 't vallende gebruis
Van katarakten, romm'lend door 't gebergt'.
285 En toen zij, half ontwaakt door vreemden klank,
Met murmelende lippen om zich zag,
Scheen 't haar als vlood daar diep een donk're schim;
Doch 't hoofd vooroverbuigend look ze 't oog
En droomde van een reuzige gestalte,
290 Die donker uitstak in den grauwen damp.

Doch toen zij kwamen aan de wijde ruimten
Van Hades' rijk, gleden daar her en der
De dunne schimmen dolende in den mist;
En op 't geklank der zwartgemaande rossen
295 Staarden zij ze eerst verwonderd aan van ver,
En snelden toen onhoorbaar door den nacht,
Onhoorbaar langs den steenig-ruigen grond,
Waar stengels groeiden met ontkleurde blaren
En vale bloesems, nooit tot vrucht gerijpt.
300 En uit hun donkere, ondergrondsche holen
Slopen zij allen, die daaronder huisden,
En grimmelden tot éen verwarden klomp,
Als krekels neergestreken over de aard.
Zoo liepen zij vast nader, drom bij drom,
305 En wierpen zwijgend de armen op de lucht,
En zagen op elkaar en op hun God —
En die daarachter kwamen, drongen aan
En stieten de andren weg en vloden voort
Als ijle lucht; doch nergens rees geluid;
310 En met den wagen gleden zij daarheen,
Uiteengedreven en weer saamgezweefd. —

Doch waar 't paleis rijst met kristallen zuilen
Van vallend water, kronk'lende om de rots,

Die wijkt en welft om huiv'rig-duistre krochten,
 315 Wier nare nacht op grauwe waat'ren gruwet,
 Dáar stond de donkre, dreigende Godin,
 De Styx en leunde haar geweld'ge leden
 In schaduw harer hallen aan 't gewelf,
 En langs de wanden viel een breede stroom
 320 En vallend brulde 't om haar voeten voort,
 Om weg te scheem'ren in den eeuw'gen nacht...
 Doch vóórwaarts trad zij toen met doffen klank
 't Zwartrossige gespan den nacht doortoog,
 En vóórwaarts trad ze en hief den stoeren arm,
 325 En hief het hoofd, door 't slangenhaar omkruld.
 De donkre wrevel hing op haar gelaat
 En langs haar steenen lippen glimpte en gleeed
 Een spottend-vale lach terwijl zij sprak, —
 En als 't geluid dat in een afgrond loeit,
 330 Waar 't water immer valt van kloof in kloof,
 Holden haar woorden, hortende in den nacht:
 “Heil Aïdoneus! overwijze God!
 De sombre, die zijn grauwen troon en stoel
 Met een vorstin wil deelen, groot als hij!
 335 De wijze, die van 't veld een kind zich schaakt,
 Dat bloempjens plukt tot kranzenwinden – Kora!”
 Doch nauw sloeg door den nevel Kora's naam
 En trilde langs de bleeke 't spottend woord,
 Toen ze oprees op den wagen, naast en hoog,
 340 Hooger dan Aïdoneus daar hij stond!
 En naast hem nam zij met de linkerhand
 De teugels, wijl de donkre rossen jaagden. —
 En uit de menigte der schimmen zwierde
 Een vlaag van schrille tonen, fijn en hel,
 345 Getjilp en schel gepiep en teer gegil
 Of 't krassende geluid, wanneer de voet
 Op scherpe keizels tript en verdertreedt.
 Zoo trilden al der schimmen stemmen luid
 In angst, verbazing, schrik of schuwe vreugd
 350 Want allen spraken schoon hun stem reeds lang
 Verroest was in hun sidderende keel.
 En wanklend, waggelde de Styx terug
 En met de handen zocht zij achter zich
 Den wand, en fluisterde met grauwe lippen
 355 De klanken: Persefasse... Persefasse...
 Doch in zijn volle lengte hief zich Hades,
 De God, die over alle zielen heerscht,
 Hoog op den wagen – 't ravenzwarte haar
 Breedvallend als de lokken van een God
 360 Over de mantelomfladderende schouders —
 Dús achterwaarts gewend weerklonk zijn stem,
 Breedschallend schoon in drukkend somb'ren val,

Als slingerde ieder woord een rotsblok heen:
“Wees niet te groot, o Styx omdat gij groot zijt,
365 En meen niet dat met mij ge u meten kunt
Wijl ge in uw hand den eed der Goden weegt.
Want weet, als weer uw scheldend woord mij hoont
Dan zal ik schudden aan uw oud gewelf,
Dat de aarde in puin ineënstort op uw hoofd.
370 En stutten 't al uw zonen, zuil aan zuil,
Zij, die God Kronos bonsden van zijn troon,
Zij zouden allen vallen, want mijn wil
Is de een'ge macht, die heerscht in Hades' rijk;
En bij uw eigen waat'ren zweer ik, geen'
375 Zal zitten op den troon van Aidoneus,
Zal heerschen in den naam van Aidoneus,
Dan die ik-zelf verkoor, Persephone!”

En door de sombre tempels van de Styx
Gonsde dofruischende de stroom des doods —
380 En zwarter hing haar schaduw op de golven
Toen zij inéenkromp voor Aidoneus woord —

§3 Ter begeleiding

Albert Verwey (1865-1937) was nog geen twintig jaar toen hij een van zijn eerste werken schreef: *Persephone*. Het epische gedicht is overgeleverd in diverse bronnen. Verwey wilde het in een bundel tezamen met 33 kortere gedichten uitbrengen bij uitgever Rössing, maar werd overtuigd door Frederik van Eeden om het kort daarvoor op te nemen in het eerste nummer van *De Nieuwe Gids* (1885).² Na deze tijdschriftuitgave (T I) kwam in datzelfde jaar ook de kleine bundel bij Rössing uit: *Persephone en andere gedichten* (D I).

De Nieuwe Gids was voor de Beweging van Tachtig een tijdschrift waarin literaire opvattingen gedeeld konden worden met het publiek. Verwey zat slechts een korte periode in de redactie (nog geen vijf jaar), en richtte later nog andere tijdschriften op: in 1894 *De XXe Eeuw* samen met Van Deyssel en in 1905 – in de eerste instantie alleen – *De Beweging*. *De Nieuwe Gids* bestendigde het contact van Verwey met zijn generatiegenoten, terwijl de oprichting van *De Beweging* het moment markeert waarop Verwey geen nauw contact meer had met de andere Tachtigers.

In dat opzicht is het markant dat Verwey juist in 1905 het gedicht *Persephone* opnieuw uitbracht in een nieuwe bundel: *Verhalende poëzie: Persephone en Demeter* (D III), bij uitgever Versluys. Zowel parallel aan het groeperen van de Beweging van Tachtig als aan de oprichting van *De Beweging* werd *Persephone* uitgebracht. Gedurende de periode daartussen verscheen het gedicht ook in *Verzamelde gedichten* (eerste druk 1889; D II).

In indeling, opbouw en tekst zijn de in druk verschenen versies niet geheel gelijk aan elkaar. Verwey gebruikt als ondertitel van het gedicht in de gedrukte versies 'Fragmenten'. De verschillende fragmenten, hoofdstukken, hebben niet in alle versies dezelfde titels. In *De Nieuwe Gids* en *Persephone en andere gedichten* hebben ze titels, die in latere versies vervangen zijn door Romeinse cijfers.

Alle gedrukte versies bevatten de – al dan niet zo genoemde – drie grote hoofdstukken 'Het Ennadal', 'De Roof van Persephone' en 'De Onderwereld'. Deze hoofdstukken worden, in alle versies op de tijdschrifteditie na, voorafgegaan door een 'Voorzang'. De hoofdstukken beschrijven het leven van Persephone, de aankomst van Hades op aarde en de ontvoering van Persephone door Hades naar de onderwereld. In *Persephone en andere gedichten* en in de *Verzamelde gedichten* worden aan deze drie hoofdstukken drie 'Kleinere fragmenten' toegevoegd: 'Kora', 'Boschnimfen' en 'Hades'.

Op het ontbreken van de voorzang en de kleinere fragmenten na, verschillen de drukken niet erg van elkaar. Zij hebben dezelfde structuur en verhaallijn.

Naast de gedrukte bronnen zijn er handschriften van het gedicht overgeleverd. Ze worden bewaard in het Albert Verwey-archief.³ Het handschriftmateriaal bestaat onder andere uit vier samenhangende eenheden en meerdere losse fragmenten.

De eerste eenheid is een samengevouwen bundel (MA I), de tweede heeft een gaatje in de linkerbovenhoek (MA II), de derde eenheid heeft een datering ('83) op het

² Van Eeden was fel in zijn brief aan Verwey: "Werkelijk Albertje, ik sta er op dat je Persephone in de eerste aflevering zet. Het kan zeer goed – er is niets afgedrukt en al was dat zoo dan kan Rössing best wachten. Als hij bezwaren heeft moet hij maar weten te schikken." (Schenkeveld en Van Wiel, 1995: 29)

³ Het archief is ondergebracht bij de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam.

voorblad (MA III) en de vierde is de kopij (MA IV) voor de uitgave in *De Nieuwe Gids* (T I), blijkend uit de inhoud van dit handschrift.⁴ Er zijn vier fragmentarische bronnen van verschillende omvang: twee bronnen van één blad (het een dubbelzijdig, het andere enkelzijdig beschreven), een fragment bestaande uit drie bladen en een uit vier bladen.

De genese, het overzicht van de ontstaansgeschiedenis (Matthijsen, 1995: 23) van *Persephone* is interessant omdat Verwey aan het gedicht heeft gewerkt. Voordat het gedicht in druk verscheen, was het veel omvangrijker en had het een andere hoofdstukindeling. In het handschrift uit 1883 (M I) kent het gedicht drie in plaats van vijf onderdelen. De teksten die later in *Persephone en andere gedichten* de 'Voorzang' en 'Het Ennadal' vormen, komen hier in omgekeerde volgorde voor. Het derde hoofdstuk komt in de gedrukte bronnen niet voor en de laatste twee fragmenten zijn omvangrijker dan (hoewel zij deels overeenkomen met) 'De Roof van Persephone' en 'De Onderwereld'.

In dit eindwerkstuk wordt deze genese bestudeerd door het maken van vier volledige afschriften, te weten van twee handschriften (MA II en M III), de tijdschriftuitgave (T I) en het gedicht in *Persephone en andere gedichten* (D I). Dit overzicht en de analyse van de genese kunnen vervolgonderzoek stimuleren: zij kunnen dienen als de opmaat voor een volledige, historisch-kritische editie van al het genetisch materiaal van het gedicht.

De relevantie van dit onderzoek schuilt echter meer in de literaire context: de figuur Verwey, de Beweging van Tachtig en de vorm van het gedicht. Dit algemene maar uitgebreide begeleidende nawoord dient om daar een overzicht van te geven.

In dit nawoord wordt een aantal belangrijke aspecten van het gedicht besproken: een genre-afbakening van epische poëzie en de fragmentarische structuur; de literaire context (Beweging van Tachtig); het bronnenmateriaal van *Persephone*; de ontstaansgeschiedenis; de tekst zelf.

Het doel van dit onderzoek is het inzichtelijk maken van het bronnenmateriaal van *Persephone*. Door middel van het geven van een overzicht van de bronnen, een overzicht van de ontstaansgeschiedenis en een toelichting op het verhaal van *Persephone* hoop ik in dit eindwerkstuk een gedegen en verantwoorde leestekst aan te kunnen bieden.

⁴ Dit handschrift is een eenheid-in-het-net; het heeft dezelfde hoofdstukindeling als de versie in *De Nieuwe Gids*: 'Het Ennadal', 'De Roof van Persephone' en 'De Onderwereld'. De tekst die in de voetnoot van het tijdschrift is weergegeven, staat ook op dit handschrift: "Titel / Persephone / Fragmenten door Albert Verwey / Uit den bundel 'Persephone en andere gedichten', ter perse bij A. Rössing, te 's Gravenhage".

§3.1 Genre-afbakening

Persephone is een verhalend gedicht. Deze term lijkt paradoxaal: is een gedicht niet een gevoelsuitstorting, dient een verhaal niet een plot te bevatten? Het loont de moeite om dit genreconcept onder de loep te nemen. De Tachtigers – die juist bekend staan als lyrische dichters – hebben de epiek opnieuw onder de aandacht gebracht. Daarom blijft de genre-afbakening niet enkel bij het verhalende aspect, maar gaat zij over in het genre epische poëzie. Daarbij is ook aandacht voor de fragmentarische structuur van het gedicht.

Gedurende zijn leven was Albert Verwey naast schrijver en criticus ook betrokken bij de wetenschap. Jaren na zijn Groningse eredoctoraat (1914) werd hij benoemd tot hoogleraar aan de Universiteit Leiden (1924). Het bronnenmateriaal in het Albert Verwey-archief is dan ook divers. Naast Verweys primaire werken zijn er diverse secundaire bronnen, 'vele dossiers van brieven' (Uyldert, 1948: 7) en college-uitwerkingen overgeleverd.

Tijdens één van de colleges gaf Verwey een toelichting op het verschil tussen de gedichten van Vondel en Hooft. Vondel maakte gebruik van bestaande dichtvormen, waarmee hij experimenteerde en waarbij de inhoud niet afhankelijk was van die vorm. Hooft daarentegen hanteerde versvorm als middel om de inhoud over te brengen. Dit wil niet zeggen dat de verzen ineens werden gecreëerd (als een goddelijke ingeving), maar wel dat zij zeker samen moesten hangen in het vormingsproces van de poëzie. Weevers (1965) past Verweys analyse van Hooft en Vondel toe op Verweys eigen poëzie, en noemt hem "ongetwijfeld een dichter van de tweede soort" (51).

Volgens Weevers creëerde Verwey samenhang tussen de vorm en de inhoud van zijn verzen.⁵ Hoewel Verweys vergelijking tussen Vondel en Hooft voornamelijk gaat over een microniveau – het regelniveau van de tekst – kan deze ook worden toegepast op een macroniveau: de vorm of bijvoorbeeld het genre waartoe een gedicht behoort.

Verhalend

Brems (1991) probeert een begripsbepaling te maken van 'het verhaal', door te stellen dat een verhaal per definitie iets anders is dan de werkelijkheid: er is enerzijds "de werkelijkheid, anderzijds zijn er de verhalen. Die zijn er zodra we over de werkelijkheid spreken." (29) Wanneer deze omschrijving wordt gevolgd, is een verhaal iets wat ontstaat zodra er *over* de werkelijkheid gesproken wordt.

Dit begrip kan verder worden afgebakend. Het verhalende aspect kan namelijk ook op basis van formele kenmerken worden gedefinieerd. In het *Algemeen letterkundig lexicon* (lemma 'verhaal') worden vier kenmerken omschreven die een verhaal moet bevatten. Een verhaal wordt verteld door een verteller aan een publiek. Ook is het belangrijk dat het gaat over relevante gebeurtenissen en dat deze gebeurtenissen onderling samenhangen. Tot slot is de volgorde van deze gebeurtenissen van belang; het verhaal dient chronologie te hebben.

Deze kenmerken – verteller en publiek; relevantie; samenhang; chronologie – kunnen worden samengevat als 'narrativiteit'. Toch kunnen niet-narratieve vormen (bijvoorbeeld 'Dialogen, beschrijvende uitweidingen, theoretische bespiegelingen, lyrische evocaties') optreden in verhalen, doordat deze scheidslijn niet in steen is gebeiteld. Hierdoor is dus nog steeds geen strikte definitie geformuleerd.

⁵ Zie hiervoor ook de paragraaf over de poëtica van de Tachtigers.

Toch volgen anderen deze begripsbepaling wel. Zo houdt Bal (1978: 528) zich ook aan deze kenmerken van 'het verhaal'. In haar begripsbepaling stelt zij dat een verhaal een verteller heeft, die een geschiedenis weergeeft. Deze geschiedenis bestaat uit gebeurtenissen die een tijdsrelatie met elkaar hebben. Van Boven en Dorleijn (2010: 36) nemen ook deze begrippen over en stellen dat de combinatie van "verteller en verhaal [...] voor verhalende teksten karakteristiek" is. Bij lyrische teksten is er immers "wel een instantie die de woorden van de tekst uit, [...] maar die vertelt geen verhaal" (36).

Stolk (2007) geeft daarnaast aan waarom een verhalend gedicht meestal wordt getypeerd door zijn omvang: "de dichter die over minstens twee personages wil vertellen, dialogen wil weergeven, ruimten wil schilderen, tijd wil laten verstrijken, verschillende handelingen wil laten voltrekken [...] moet toch al gauw met een veelvoud van veertien regels komen" (1125).

Deze pogingen doet Verwey in *Persephone* wel degelijk: personages ontwikkelen zich, er zijn dialogen, er verstrijkt tijd, et cetera. Zo ondergaat Persephone, de hoofdpersoon, een heuse metamorfose: van een zorgeloos kind, een Kora⁶, in 'Het Ennadal', tot in de slotregels een godin die een gelijke is aan de god van de onderwereld: "Hoger dan Aïdoneus, daar hij stond!"

De dialogen worden uitvoerig weergegeven. Kora wisselt bijvoorbeeld woorden met haar halfzus Afrodite, en er is een dialoog tussen Styx en Aïdoneus. De gesprekken hebben hun effect op de gemoedstoestand van de personages. Wanneer Afrodite spreekt is dit effect af te lezen van Persephones gezicht, zij draagt "een glimlach, die geen glimlach was". De interactie tussen de personages komt ook tussen Styx en Aïdoneus naar voren. De laatste regel van het gedicht luidt: "Toen zij ineen kromp voor Aïdoneus woord".

De tijdsindicaties van het gedicht zijn impliciet en het tijdsverloop is diffuus: er is een abrupte overgang tussen de algemene situatiebeschrijvingen in 'Het Ennadal' en een vluchtige opeenvolging van gebeurtenissen in 'De Roof van Persephone' en 'De Onderwereld'.

(Epische) poëzie en lyriek

Sinds de 19^e eeuw worden de termen 'poëzie' en 'lyriek' door elkaar gebruikt. Om *Persephone* onder de epische poëzie te kunnen scharen, moeten deze begrippen worden gedefinieerd.

Mooij (1995) geeft aan dat hij "de tendens om poëzie met lyrische poëzie te vereenzelvigen" (316) zeer jammer vindt. Tot 1800 kende poëzie namelijk drie varianten: epische, dramatische en lyrische poëzie. Ook Van Alphen e.a. (1996: 15) zien deze historische driedeling en stellen dat: "Epiek [...] dan heldhaftige thema's [moet] bevatten, in drama [...] steeds conflictsituaties uitgebeeld moeten worden, terwijl lyriek gevoelsuitingen gaat bevatten."⁷

Deze begrippen (epiek, dramatiek en lyriek) beschouwen Van Alphen e.a. als losse genres, terwijl Mooij het heeft over epische poëzie, dramatische poëzie en lyrische poëzie: subgenres van de poëzie. Sinds de 19^e eeuw werd de lyrische poëzie de toonaangevende vorm, en veranderde de hantering van het begrippensysteem ook. Eerst werd de term 'poëzie' gebruikt voor al het lyrische, daarna werd lyriek – als toonaangevende vorm – als term gebruikt om het geheel aan poëtische vormen te

⁶ Persephone wordt door haar moeder liefkozend 'Kora' genoemd, naar het Griekse woord voor dochter, meisje. Later doet Styx dit ook, doch dan kleinerend spottend.

⁷ [Cursivering verwijderd]

benoemen. Daarnaast voegt Mooij toe dat de epische en de dramatische poëzie samen kunnen worden gezien als verhalend, terwijl lyrische poëzie de niet-verhalende vorm is.

Ook Van Alphen e.a. (1996) hadden moeite om het begrippensysteem te handhaven met deze verschuivingen. In de twintigste eeuw gold niet enkel dat de begrippen door elkaar werden gegooid, er waren ook poëzielezers die wilden “dat poëzie persoonlijke ontboezemingen bevat” (15). Aan deze verwachting kon niet meer worden voldaan door de opkomst van poëzie die absoluut niet over dergelijke gevoelsuitstortingen handelde. De term ‘poëzie’ voor al het lyrische bleek niet meer houdbaar te zijn.

Daarom komen Van Alphen e.a. met een nieuwe omschrijving: ‘poëzie’ is “een specifiek taalspel”, doordat de functie van taal en niet de formele kenmerken ervoor zorgen dat poëzie zich onderscheidt van andere vormen van taalgebruik. Zo herken je poëzie niet op basis van kenmerken als rijm, beeldspraak en opbouw, omdat die niet in ieder gedicht voorkomen, maar aan het taalspel, het doel van poëzie en de interactie tussen lezer en gedicht.

Hier valt nog een kanttekening bij te plaatsen. Binnen de poëzie ziet Mooij epiek als verhalend en lyriek niet. Toch vallen er in de epische poëzie naast de heldenverhalen – het epische – ook gevoelsuitstortingen te lezen – het lyrische. Deze passages staan echter wel in dienst van het verhaal, waardoor gesteld kan worden dat in epische poëzie ook lyrische aspecten aan te wijzen kunnen zijn.

Persephone is episch: het bevat een verhaallijn met verteller, gebeurtenissen en chronologie. Het poëtische komt naar voren in de vorm: het bevat metrum en een min of meer vaste regellengte, waardoor het gerekend kan worden tot het taalspel der poëzie.

Het fragment

Persephone heeft een fragmentarische structuur: het bestaat uit hoofdstukken, die Verwey ‘fragmenten’ heeft genoemd. Deze fragmentarische structuur benoemde Verwey expliciet. In één van de handschriften (MB IV) is de ondertitel ‘Zangen’ doorgehaald en vervangen door ‘Fragmenten’; de ondertitel die in latere bronnen ook wordt gebruikt. In *Persephone en andere gedichten* volgen na de grotere fragmenten drie zogenaamde ‘Kleinere fragmenten’.

Door de onderdelen van *Persephone* ‘fragmenten’ te noemen, wordt de nadruk gelegd op de onvolledigheid van het geheel. Door het ontbreken van dit geheel hoeft de samenhang tussen de hoofdstukken niet expliciet te zijn. Dit is terug te zien in de ontwikkeling van het gedicht. In het oudste handschrift (MA I) is de overgang tussen de verschillende hoofdstukken geleidelijk: er wordt in het laatste hoofdstuk een verklaring gegeven voor het gedrag van *Persephone* in een ander hoofdstuk. In een later handschrift (MA II) zijn deze dichtregels ingekort en vervangen door stukjes proza. In alle gedrukte bronnen zijn deze verbindende stukjes weggelaten, waardoor de hoofdstukken nog fragmentarischer van aard zijn.

De traditie van het bewust fragmentarisch vormgeven van teksten stamt uit de literaire romantiek. Het genre werd toen gezien als een bewust niet voltooide tekst, zodat de nadruk kwam te liggen op de oneindigheid van het thema (*Algemeen letterkundig lexicon*, lemma ‘Fragment’). De dichter kan hiermee dus min of meer de eeuwigheid bereiken, omdat het fragmentarische nooit *af* is.

Verwey beschrijft in zijn *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche dichtkunst* (1914) een tegenstelling tussen poëzie en retorica. Hij stelt dat de Tachtigers poëzie zagen als “zuivere beeld-kunst met weglating, zooveel mogelijk, van redeneerverband” (62-63). Verwey gaf zo zelf aan dat de indeling van *Persephone* in fragmenten – dus zonder

betoog- of verhaallijn – ertoe bijdraagt dat de nadruk blijft liggen op de zuivere kunstvorm van poëzie.

Of Verwey de romantische traditie volgt is moeilijk te zeggen. Wel is duidelijk dat hij de rode lijn in *Persephone* heeft afgezwakt in het schrijfproces. Hij heeft niet getracht om het gedicht een afgerond geheel te laten zijn, maar schetsen te geven rondom hetzelfde thema. Hiermee legde hij – net als in de romantische traditie – een nadruk op de oneindigheid van het verhaal.

§3.2 De literaire context

Verwey wordt gerekend tot de Beweging van Tachtig, die de literatuur wilde vernieuwen. De Tachtigers wilden poëzie vol harstocht, waarbij vorm en inhoud samenvielen en een zaak was van ingewijden: “een gave van weinigen voor weinigen” (Kloos, 2003: 27). Later zou Verwey kritiek uiten op de Tachtigers, maar bij de publicatie van *Persephone* is Verwey nog een van gangmakers in de Beweging, en trouw volger van voorman Willem Kloos. Dit blijkt ook uit de opdracht van *Persephone en andere gedichten*: “Aan Willem Kloos.”

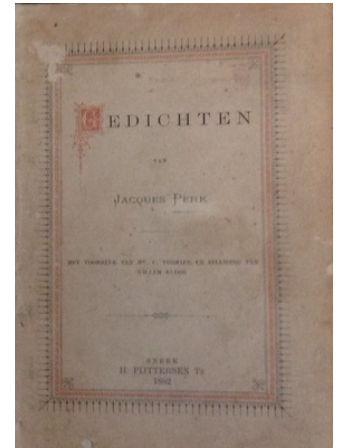
De Beweging van Tachtig

Bij het samenstellen van Jacques Perks gedichten – Perk was een andere Tachtiger, die in 1881 op jonge leeftijd overleed en wiens gedichten daarna door Kloos zijn samengesteld – schrijft Kloos een inleiding, waarin hij eerst zijn visie op poëzie uiteenzet en daarna een toelichting geeft op de gedichten van Perk. Kloos wilde de literatuur vernieuwen; daardoor én door het succes van de Tachtigers heeft deze inleiding achteraf een programmatische status gekregen. In dit betoog beschrijft Kloos de opvattingen van de Tachtigers. De “manier waarop Kloos en de zijnen afrekenden met voorgangers en tijdgenoten om een nieuwe opvatting over poëzie te propageren is een schoolvoorbeeld van literaire propaganda” (Anbeek, 1990: 21).

In de later zelfs als manifest bestempelde ‘Inleiding’ geeft Kloos (2003, oorspronkelijk 1882) een omschrijving van wat poëzie zou moeten zijn en haalt daarbij de Britse romanticus Leigh Hunt aan: “Poetry is imaginative passion” (25); Kloos zag in “fantasie [...] de oorzaak en het middel en het wezen van alle poëzie” (26). Brandt Corstius betoogt in *Het poëtisch programma van Tachtig* (1968) dat Kloos hier laat zien dat poëzie volgens hem op het innerlijke, de ziel, de verbeelding en de hartstocht gericht moet zijn. Hiermee wordt “het onzichtbare zichtbaar” (35), waardoor de dichter bij wijze van spreken onsterfelijk wordt; iets wat de Tachtigers maar al te graag wilden.

De volgende opmerking van Kloos is de beroemd geworden zin “vorm en inhoud bij poëzie zijn één” (27). Hij stelt dat een verandering in vorm ook een verandering in inhoud teweeg brengt. In *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1885-1985* (1990) verduidelijkt Anbeek (23) dat deze ogenschijnlijke vanzelfsprekendheid in historisch perspectief dient te worden geplaatst: deze opvatting gaat in tegen de poëzie uit de decennia daarvoor, die enkel draaide om het uitdragen van een boodschap. Kloos benadrukt hier dat echte poëzie niet draait om een boodschap maar om verbeelding van de hartstocht. Door de Tachtigers werd “het moraliserende of nuttige in de kunst [...] afgewezen” (*Algemeen letterkundig lexicon*, lemma ‘Tachtigers’).

Tot slot benadrukt Kloos het individuele karakter van poëzie. Hiermee hangt samen dat een ingewijde meer uit poëzie zal kunnen halen dan een leek. Hoewel dit niet zeer expliciet naar voren komt in dit eerste deel van de inleiding, staat de doelstelling van de Tachtigers hierdoor bekend om het bevrijden van “Kunst [...] van religieuze, morele en didactische doeleinden. Kunst was volgens hen ‘passie’ en ‘de aller-individueelste expressie van de aller-individueelste emotie”, aldus Van Boven en Kemperink in hun handboek *Literatuur van de moderne tijd* (2006: 92).

Afbeelding 1: Titelblad van Perks Gedichten (1882). Bron: [Catawiki veiling](#).

Albert Verwey

Verwey probeerde geen expliciete boodschap in zijn gedichten te verwerken, maar wilde vooral “het gevoel voor schoonheid [...] bij de lezer [...] opwekken”, zo blijkt uit de literaire kritieken die Verwey schreef (Custers, 1995: 24). Dit komt overeen met de door Kloos omschreven poëtica van Tachtig.

Ook vindt Verwey – eveneens net als Kloos – dat een dichter gebruik moet maken van zijn scheppingskracht: er dient niet te worden gevarieerd met al bestaande formuleringen, maar de dichter moet nieuwe verzen creëren naar aanleiding van zijn eigen gevoel. Tot slot geeft Custers (30) aan dat Verwey, in zijn jonge jaren waarin *Persephone* geschreven is, onder invloed stond van Kloos en dat hierdoor zijn poëtica toen nog verwantschap toonde met die van Kloos.

In het eerste nummer van *De Nieuwe Gids* was naast *Persephone* ook een beschouwing van Verwey te lezen over het sonnet als dichtvorm in het algemeen en de sonnetten van Shakespeare in het bijzonder. Hieruit blijkt hoe nauwgezet Verwey Kloos navolgde in die periode: in de sonnetten werd getracht “éene stemming” (67) weer te geven en de vorm zo te maken dat die stemming invloed had op de vorm van een gedicht.

E. d'Oliveira heeft een aantal maal vraaggesprekken opgetekend met letterkundigen, in het bijzonder met veel Tachtigers. In *'80 en '90 aan het woord* (1966) doet hij verslag van een interview met Verwey, die terugblijkt op de *Persephone*-tijd. “In mijn eerste werk zit datgene, wat ons in *De Nieuwe Gids*-tijd bezighield, ik wil zeggen: bewondering voor de natuur, hartstocht en gevoelsopwelling.” (47) “Denkt u dat het publiek het verschil begrijpt tussen proza en verzen? [...] Zie, als je loopt, dan maak je passen in een door de nuttigheid voorgeschreven richting en orde, maar als je danst, dan wordt de richting je voorgeschreven door de schoonheid, dan ga je werken met maten.” (50) In poëzie hoeft taal dus niet meer *nuttig* te zijn, maar dient de vorm de schoonheid te volgen.

Deze terugblik van Verwey op zijn jongere jaren laat zien dat hij in de tijd waarin *Persephone* is geschreven achter de opvattingen van de Beweging stond en dat Kloos nog veel invloed op hem had. Verwey vond dat poëzie een individuele bezigheid was, waarin de dichter zich baseerde op waarnemingen, die enkel het gevoel van schoonheid over wilde brengen. Daarnaast wilde hij in de poëzie vorm en inhoud één laten zijn, hartstocht laten bevatten en een individuele beleving laten zijn: zowel voor de lezer als voor de schrijver.

Na de verloving van Verwey met Kitty van Vloten kwam er een abrupt einde aan de vriendschap tussen Kloos en Verwey, waarmee ook de betrokkenheid van Verwey bij *De Nieuwe Gids* werd stopgezet. Ook zijn literaire opvatting verandert na deze periode, maar dat is hier niet ter zaken.

Afbeelding 2: Albert Verwey (23 jaar). Bron: Beeldbank [Albert Verwey-archief](#) (UvA).

§3.3 Overlevering

Het handschriftenmateriaal in het Albert Verwey-archief is de afgelopen decennia niet uitvoerig bestudeerd. Verburg en Prick wijzen er beknopt op in hun editie van de *Okeanos-fragmenten* van Kloos (1971): de “drie *Persephone*-handschriften, die berusten in het Verwey-archief” (16). Hummelen (1983) trof ruim tien jaar later *zeven* handschriften aan. Na Hummelen is het materiaal ook omschreven door Custers (1996: 131-132), die *zes* handschriften beschreef. Zelf trof ik acht handschriften aan. Dit hoge aantal wordt verklaard door de samengevouwen bundels die ik als losse eenheden heb beschouwd.⁸

Hummelen omschrijft twee net-versies die als kopij dienen voor de tijdschriften *Nederland* en *De Nieuwe Gids*. Daarnaast ziet hij drie bundels (waarvan er een bestaat uit negen bladen die worden samengehouden door een splitpen), één los blad en een fragment bestaande uit vier bladen. Custers richt zich op de twee grotere eenheden, waarbij het onduidelijk is over welke versies van Hummelen hij het heeft. Hij onderscheidt twee omvangrijke handschriften, waarbij het eerste een netafschrijf van het tweede is. Dit zou enkel kunnen als deze versies tekstueel overeenkomen.

De omschrijvingen van het bronnenmateriaal door Verburg en Prick, Hummelen en Custers zijn niet overeenkomstig met elkaar: de handschriften waarnaar zij verwijzen verschillen in omvang. Daarom volgt hieronder een overzicht van het materiaal dat ik aantrof. Doordat ik slechts beperkte toegang had tot het bronnenmateriaal, is de materiaalomschrijving niet uitvoerig. Wel is er aandacht voor de inhoud van het materiaal, omdat Hummelen en Custers daar ook naar verwijzen.

In het aanbrenge van eenduidige siglen heb ik ervoor gekozen om een onderscheid te maken tussen *M* (de handschriften), *T* (de tijdschrifteditie) en *D* (de drukken).⁹ De meest handschriften zijn niet gedateerd en in mijn onderzoek kon ik niet uitvoerig ingaan op de datering. Qua omvang verschillen de handschriften: er zijn vier grotere, samenhangende handschriften en vier kortere fragmenten. Om hier een onderscheid tussen te maken heb ik de eerste groep *MA* genoemd en de tweede groep *MB*, met name omdat de precieze datering van de fragmenten ten opzichte van de eenheden meer aandacht vereist en ik geen volgorde op basis van willekeur wilde maken.

In de handschriften, zowel *MA* als *MB*, zijn verschillende fases in het werk van Verwey aan te wijzen. *MA I* kent veel doorhalingen, aantekeningen in de marge, pijlen en overschrijvingen. Ook *MA II* heeft wijzigingen en aantekeningen. *MA III* heeft aantekeningen met potlood in de marge en *MA IV* is de kopij voor *De Nieuwe Gids*, zonder aantekeningen.

Ook in de handschriftfragmenten is dit onderscheid aan te wijzen. *MB I* en *MB II* zijn voorzien van aantekeningen en fragmenten die nooit in druk zijn verschenen, terwijl *MB III* en *MB IV* afkomstig zijn uit verschillende – waarschijnlijk ooit volledige – nethandschriften.

⁸ Ook Hummelen (1983: 37, noot 5) worstelde met de indeling van de handschriften: “Ofschoon de vijf bladen tot één bundel zijn samengevouwen, onderscheid ik hier toch twee eenheden.”

⁹ Naar Mathijssen (1995: 285).

Schematisch weergegeven:

Sigle	Bladomschrijving, verhaalinhoud en opvallende aspecten:
MA I	<i>Bladen:</i> Acht bladen, dubbelzijdig met inkt beschreven bladen, gelinieerd papier. <i>Inhoud:</i> genummerde hoofdstukken I t/m IV. Het laatste blad bevat twee regels uit *'In Aïdoneus' vertrek', en is met andere inkt geschreven. <i>Opvallende aspecten:</i> Samengevouwen tot een bundeltje, waarschijnlijk afkomstig uit een schrift. Veel doorhalingen en aantekeningen.
MA II	<i>Bladen:</i> Zeventien (oorspronkelijk achttien) losse enkelzijdig met inkt beschreven bladen, ongelinieerd papier. <i>Inhoud:</i> genummerde hoofdstukken (waarvan de nummering dubbel is, maar de inhoud verschilt) I, II, I, II, III, IV. <i>Opvallende aspecten:</i> Net-handschrift; marginale doorhalingen en aantekeningen met inkt. Blad dertien ontbreekt. (Zie bijlage II)
MA III	<i>Bladen:</i> Twaalf losse enkelzijdig met inkt beschreven bladen, ongelinieerd papier. <i>Inhoud:</i> genummerde hoofdstukken I t/m V. <i>Opvallende aspecten:</i> net-handschrift, geen aantekeningen. (Zie bijlage I)
MA IV	<i>Bladen:</i> Twaalf losse (oorspronkelijk dertien) enkelzijdig met inkt beschreven bladen, ongelinieerd papier. <i>Inhoud:</i> getitelde hoofdstukken: 'Het Ennadal', 'De Roof van Persephone' en 'De Onderwereld'. <i>Opvallende aspecten:</i> Blad twaalf ontbreekt. Kopij voor T I
MB I	<i>Bladen:</i> Eén blad dubbelzijdig beschreven met inkt, ongelinieerd geschept papier. <i>Inhoud:</i> Fragment uit 'Het Ennadal', dat niet in MA III voorkomt, maar wel in de gedrukte bronnen. Gevolgd door *'In Aïdoneus' vertrek'.
MB II	<i>Bladen:</i> Vier bladen enkelzijdig beschreven met inkt, ongelinieerd papier. <i>Inhoud:</i> 'Het Ennadal', op het laatste blad een doorgehaald fragment. <i>Opvallende aspecten:</i> fragment uit een net-handschrift.
MB III	<i>Bladen:</i> Eén blad, enkelzijdig beschreven met inkt, ongelinieerd papier. <i>Inhoud:</i> Klein fragment uit 'Het Ennadal'. <i>Opvallende aspecten:</i> fragment uit een net-handschrift.
MB IV	<i>Bladen:</i> Drie bladen, enkelzijdig beschreven met inkt, gelinieerd papier. <i>Inhoud:</i> 'Voorzang' en 'Het Ennadal'. <i>Opvallende aspecten:</i> fragment uit een net-handschrift. De bladen zijn in drieën gevouwen.
T I	Tijdschriftuitgave in <i>De Nieuwe Gids</i> (1885). <i>Inhoud:</i> drie hoofdstukken: 'Het Ennadal', 'De Onderwereld' en 'De Roof van Persephone'.
D I	<i>Persephone en andere gedichten</i> (1885). <i>Inhoud:</i> vier hoofdstukken: 'Voorzang', 'Het Ennadal', 'De Onderwereld' en 'De Roof van Persephone'.
D II	<i>Verzamelde gedichten</i> (1889). <i>Inhoud:</i> vier genummerde hoofdstukken: I t/m IV.
D III	<i>Verhalende poëzie: Persephone en Demeter</i> (1905). <i>Inhoud:</i> vier genummerde hoofdstukken: I t/m IV.

Alle handschriften zijn bewaard in het Albert Verwey-archief in de Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UBA), onder de twee signaturen XLIA 4:11 en XLIA 16:32. *Persephone en andere gedichten* is onder andere te raadplegen in de Universiteitsbibliotheek Utrecht (UBU), onder het signatuur MAG NED OCT 1721. Dit exemplaar bevat een bindfout waardoor de volgorde van de bladen niet klopt. Drie exemplaren zijn te vinden in de UBA: 1708 F22, 1325 H38 en K651 513. De eerste uitgave van *De Nieuwe Gids* is onder andere te vinden in de UBU: MAG VV 48E. *Persephone en Demeter* is te raadplegen in de UBU: MAG NED OCT 664.

Alle hierboven beschreven boeken worden niet uitgeleend, maar zijn slechts in te zien. De handschriften zijn niet in te zien: ik heb gewerkt met een microfilm van tekst MA II en met fotokopieën van MA III. Omdat de bladen van MA II niet samen in één map zitten en de handschriften MB III en MB IV wél samen met een gedeelte uit MA II zijn samengevouwen, kostte het tijd om de samenhang in de handschriften te vinden. Doordat voornamelijk gewerkt is met beperkt materiaal (zwart-witscans) is de samenhang vooral op tekstueel niveau onderzocht.

§3.4 Het verhaal van *Persephone* (MA III)

Uit de toelichtende stukjes proza in handschrift MA III (door Verwey aangeduid met 'N.B.'), de naar voren gehaalde en later expliciet benoemde 'Voorzang' en de inkorting van het gedicht blijkt dat Verwey twijfelde over het verhaal, de verhaallijn en het genre van *Persephone*. Zoals uit de briefwisseling tussen Vosmaer en Kloos bleek, is Kloos het gedicht onder ogen gekomen en vond hij dat het te weinig plot bevatte.

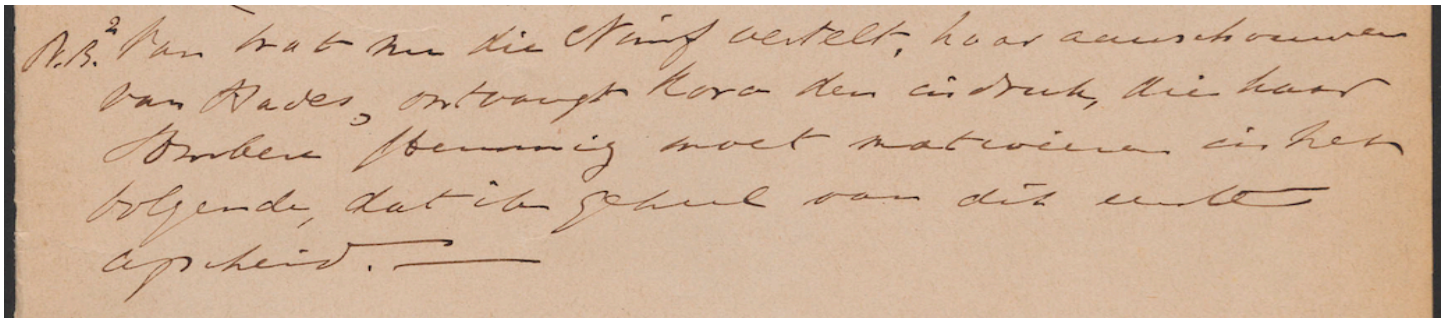
Op 15 maart 1883 schrijft Kloos aan Vosmaer het volgende: "Verwey heeft een langer gedicht *Persephone* nagenoeg klaar. [...] Overigens vind ik het stuk (ongeveer 500 regels) zeer fraai, Paap daarentegen niet; het genre bevat hem niet." (194) Ruim een halfjaar later heeft Kloos het gelezen, zo meldt hij in een brief op 24 december 1883. Hoewel hij eerst lof uit, schrijft hij Vosmaer dat hij ook wat mankementen ziet: "dat er achter dat meesterlijk gewrocht van lijnen, kleuren en melodie zoo weinig 'fonds' zit" (Stuiveling, 1939: 199).

Het gedicht komt op Kloos over als een mooie opzet, maar nog niet als een afgerond geheel: er mist plot, voorstelling. Daar het gedicht dat Kloos zag ongeveer 500 regels besloeg, is het waarschijnlijk dat dit gaat over het omvangrijkste handschrift dat is overgeleverd: MA I. Kloos en Verwey hadden goed contact over *Persephone*, dus is het waarschijnlijk dat Verwey wist van de kritiek op het gedicht.

Handschrift MA III vertelt het verhaal over *Persephone* in vijf hoofdstukken. De eerste twee hoofdstukken beschrijven de vroege jeugd van *Persephone*. Ze woont met haar moeder in het dal van Enna; in het derde vertelt *Persephone* haar moeder over haar dromen over Hades; in het vierde verschijnt Hades op aarde om *Persephone* mee te voeren naar de onderwereld en tot slot beschrijft het vijfde hoofdstuk de aankomst in de onderwereld. Het verhaal wordt verteld door een niet-gedramatiseerde verteller, met uitzondering van een stukje vertellerstekst in de twee N.B.'s.

Persephone is een dochter van Zeus en Demeter en leeft als kind samen met haar moeder in het dal van Enna, op Sicilië. De onschuld en zorgeloosheid van *Persephone* worden benadrukt door haar af te beelden in de weelderige natuur van het dal, waar zij alleen rond rent. De kinderlijkheid staat in contrast met duistere natuuromschrijvingen: "De kleine handjens klappend boven 't hoofd; / En met de voetjens plassend door de beek / Verdween zij hupp'lende in het donker woud, / Van ver nog roepende als de voog'lenkoren." (r. 29-32) Ook roept zij Nimfen samen om te spelen, maar doet dat in "vreemdverlichte grotten" (r. 41). Hierdoor ontstaat een tegenstelling tussen zorgeloosheid en naderend onheil.

In het dal is het altijd lente, en terwijl Kora opgroeit, gebeuren er geen spannende dingen: "Zóó was 't jaar aan jaar" (r. 53). Het eerste hoofdstuk sluit af met een tweetal notities, aangeduid met 'N.B.'. In de eerste notitie wordt uitgelegd wiens klaagzang *Persephone* hoorde, namelijk die van een bronnimf die een vloek draagt omdat ze Hades zonder zijn mantel heeft gezien. In de tweede notitie wordt medegedeeld dat Kora somber is geworden van het verhaal van de Boschnimf, wat ook door zal klinken in deel II. De hoofdstukken staan ieder op zichzelf, wat benadrukt wordt door de volgende mededeling: "in het volgende, dat ik geheel van het eerste afscheid"; zie afbeelding 3.

Afbeelding 3: De tweede N.B. bij deel II, uit het eerste handschrift van Verweys Persephone. Bron: [Albert Verwey-archief](#) (UvA).

Het tweede hoofdstuk bestaat slechts uit achttien regels en is een algemene beschrijving van Persephone die uit een enumeratie van vragen bestaat. Op de vragen is het antwoord 'Persephoneia!', maar dit antwoord klinkt pas na de laatste twee vragen.

Het derde hoofdstuk schetst Persephone denkend in het bos. Het bos omarmt haar, terwijl zij "in 't welvend ruim van haar verbeelding [...] éenzaam schreed" (r. 115-117). De godin Demeter gaat naar Persephone toe en vraagt waarom het lijkt alsof mensenzorgen haar godenkind bezighouden. Persephone antwoordt: zij heeft een droom gehad over Hades, waarin hij groter lijkt dan Zeus. Demeter reageert niet, maar pakt haar hand en zij lopen samen weg.

Waar de eerste drie hoofdstukken vooral passieve beschrijvingen bevatten, *gebeurt* er in het vierde hoofdstuk het een en ander. Er lijkt een schaduw te vallen over het Ennadal; de bloemen en de dieren bereiden zich voor op de nacht die gaat komen. De Nimfen en Kora hebben dit echter niet door en baden zorgeloos in het meer of rusten op de oever.

Op de oever vlecht Kora een bloemenkrans, haar halfzus Afrodite speelt met bloemen en wil Kora plagen, maar Kora reageert serieus "met een glimlach die geen glimlach was" (r. 225). Kora plukt nog één bloem voor haar krans, een Narcissos, en voordat zij hem omhoog kan houden komt vanuit de bergen de God van de onderwereld op een zwarte wagen met zwarte paarden: Aïdoneus. Zowel de Nimfen als Afrodite vluchten, maar Kora blijft staan en wordt door Hades in zijn span getild en meegenomen naar de onderwereld.

Het vijfde, langere, hoofdstuk beschrijft de weg naar en de aankomst in het rijk van Aïdoneus; de onderwereld. De weg is donker, onheilspellend en vol donkere schimmen. Styx wacht het paar op bij het paleis van Aïdoneus en spreekt hen spottend toe. Wanneer Kora dit hoort, ondergaat zij een transitie: waar zij eerst overkwam als het geroofde meisje, rijst zij nu vastbesloten boven Hades uit en neemt de teugels van Aïdoneus' span over.

Kora's handeling zorgt voor "angst, verbazing, schrik of schuwe vreugd" (r. 349) bij de schimmen uit de onderwereld. Aïdoneus neemt het op voor Kora: hij zegt tegen Styx dat hij Kora heeft verkozen om met hem te regeren over zijn rijk. In de laatste vier regels krimpt Styx ineen voor Aïdoneus' woord.

§3.5 Een voorzang gaat vooraf: de genese van *Persephone*

Volgens de aantekening op dit handschrift (MA III; zie bijlage I) heeft Verwey het samengesteld uit verschillende brokstokken en fragmenten uit 1883. Dit handschrift kent dus nog een voorgeschiedenis, die gedeeltelijk valt te reconstrueren door het te vergelijken met de andere overgeleverde handschriftfragmenten.

Dit handschrift was noch de eerste, noch de laatste versie van het gedicht: tussen 1883 en de uitgaven in 1885 is er het een en ander veranderd. In de publicatie in *De Nieuwe Gids* zijn hoofdstuk II en III weggelaten en zijn de overige drie hoofdstukken ingekort en voorzien van een titel: 'Het Ennadal' (I), 'De Roof van Persephone' (IV) en 'De Onderwereld' (V). *Persephone en andere gedichten* bestaat ook uit deze drie delen, maar hier is fragment II toegevoegd als 'Voorzang'. Hier zijn ook drie 'Kleinere fragmenten' toegevoegd: 'Kora', 'Boschnimfen' en 'Hades'. De eerste twee waren oorspronkelijk (in MA III) te vinden in hoofdstuk I, 'Hades' in hoofdstuk III.

'Kora' en 'Boschnimfen' stonden aan het eind van hoofdstuk I in handschrift MA III en zijn later dus uit het 'Het Ennadal' gehaald. Deze twee fragmenten verbonden in het handschrift – samen met de twee N.B.'s – de hoofdstukken I en II. Er werd immers in teruggeblift op het eerste en vooruitgeblift op het tweede. Door het weglaten van de begeleidende tekst en het verplaatsen van de kleine fragmenten, is de overgang tussen de hoofdstukken I en II groter en staan zij meer op zichzelf.

Na r. 49 van het handschrift MA III zijn in de gedrukte versie acht regels aan de tekst toegevoegd (r. 61-68 in de telling van *Persephone en andere gedichten*). Hierin wordt nogmaals de tegenstelling tussen de kinderlijkheid van Kora en de duistere natuur beschreven: "Dan was zij enkel kind, Kora haar naam; / [...] / Doch soms ook zag zij allerlei geheim" (r. 61-66).

Het gehele hoofdstuk III is weggelaten in de gedrukte versies. Het is echter een essentieel element: hierin vertelt Persephone dat ze Aïdoneus in haar dromen heeft gezien en dat ze onder de indruk van hem was. Het verhaal in de gedrukte bronnen wekt de indruk dat Persephone geroofd wordt. De situatie waarin zij de teugels overneemt na de beledigende woorden van Styx is daardoor moeilijk te duiden in het licht van een psychologisch consistent geheel. In dit handschrift is echter duidelijk dat Persephone verliefd is op Aïdoneus.

Hierdoor verandert de rol van Persephone: zij moet een keuze maken tussen haar geliefde en haar moeder. In hoofdstuk III wordt de vriendschap tussen Demeter en Persephone beschreven, wat er op zou kunnen wijzen dat Persephone juist liever bij haar moeder zou willen wonen. Hummelen (1983: 28-29) verwijst hier een ander handschriftfragment uit het Albert Verwey-archief, het fragment *'In Aïdoneus' vertrek' (handschrift MB I), over de liefde tussen Aïdoneus en Persephone, waaruit blijkt dat Persephone haar moeder mist, maar Aïdoneus ook niet zou kunnen missen.

In hoofdstuk IV van MA III zijn de regels 211-224 en 357-359 vervangen, door de regels 114-128 respectievelijk 160-169 in *Persephone en andere gedichten*. In het eerste stuk wordt de speelsheid van Afrodite weggelaten. In het tweede stuk heeft Verwey dichtregels toegevoegd die beschrijven hoe Persephone Aïdoneus ziet: vol schoonheid en grootsheid.

In hoofdstuk V zitten ten opzicht van 'De Onderwereld' slechts enkele kleine wijzigingen.

§4 Verantwoording leestekst

Een enkele keer is er iets veranderd in de tekst, waardoor er een verschil is tussen de oorspronkelijke redactie en het resultaat van de wijzigingen. In de bijlage zijn de wijzigingen en aantekeningen opgenomen in een exclusief, gelemmatiseerd apparaat. Het apparaat is regressief ingericht, dat wil zeggen dat als iets is veranderd, de originele versie in de voetnoot staat.

§4.1 Keuze van de basistekst

De keuze voor de basistekst was moeilijk. Hierbij zijn de overwegingen uit diverse andere edities¹⁰ afgewogen, alsmede de overwegingen die Matthijssen uiteenzet in haar handboek *Naar de letter*. Als basistekst is MA III gekozen, op basis van de volgende argumenten:

- Daar deze editie niet op zichzelf staat, maar een verkenning vormt voor een historisch-kritische editie van alle handschriften, was ik niet per definitie gebonden aan een *Ausgabe erster Hand* of een *Ausgabe letzter Hand* (Matthijssen, 1995: 151). Ik kon een keuze maken tussen alle handschriftelijke en gedrukte bronnen.
- De tijdschriftversie is te raadplegen via de DBNL. De andere gedrukte bronnen zijn in diverse (universiteits)bibliotheken te raadplegen. Om eerdere versies van *Persephone* daadwerkelijk inzichtelijk te maken voor een breder publiek, heb ik gekozen om een andere versie van de tekst aan te bieden, zodat die eenvoudiger te raadplegen is voor dit publiek.
- Omdat voor een bachelor eindwerkstuk een onderzoek dient te worden ingeperkt in verband met de studielast, had ik al vroeg de keuze gemaakt om afschriften te maken van twee handschriftversies. De keuze voor deze twee versies gebeurde in een dergelijk vroeg stadium dat het op basis van willekeur was.
- Matthijssen (1995) stelt dat een werkeenheid, een versie met doorhalingen, aanpassingen of aantekeningen, geen goede basistekst vormt doordat het geheel, “als eenheid” (155), niet is overzien door de auteur. Op de gekozen basistekst staat vermeld dat het handschrift is samengesteld uit verschillende brokstukken. Dit geeft aan dat Verwey juist naar de versie als geheel heeft gekeken. Dat is een argument om MA III te prefereren boven MA II als basistekst. De doorslaggevende factor was echter de incompleetheid van MA II: blad dertien ontbreekt.
- Helaas is geen van de handschriften “de versie die op het snijpunt van productie en receptie staat” (Matthijssen, 1995: 152), omdat de kopij voor de bundel uit 1883 ontbreekt. Wel kan door het handschrift MA III een interessant stadium van de genese worden weergegeven: zowel voor als na dit handschrift is er nog uitvoerig gesleuteld aan de tekst. Deze fase van de genese is lastig te beschrijven omdat er stukjes proza toegevoegd zijn ten opzichte van het oudere handschrift (MA I), die in de gedrukte bronnen zijn weggelaten. Wanneer dit aan de hand van een later

¹⁰ Onder andere: *Gedichten* van Perk en *Mei* van Gorter uit de Deltareeks, *Het uur U* van Nijhof door Lulofs, *Okeanos-fragmenten* van Kloos in de serie *Achter* het boek, *Gedichten* van *Achterberg* door De Bruijn en *Gedichten uit de nalatenschap* van Leopold door Dorleijn.

handschrift – bijvoorbeeld de kopij voor *De Nieuwe Gids* (MA IV) – zou worden gereconstrueerd, zou dit geen helder betoog opleveren.

§4.2 Verantwoording van de leestekst en bijlages

De leestekst in §2 heeft het handschrift MA III als basistekst. Het handschrift bestaat uit twaalf bladen van iets groter dan A4-formaat. Zowel in deze leestekst als in de afschriften in de bijlage is de spelling niet gemoderniseerd. Wel is ten behoeve van de leesbaarheid een tweetal veranderingen doorgevoerd in deze afschriften. Ten eerste heeft Verwey vrijwel nergens punten gezet op een lange ij; deze zijn toegevoegd. Ten tweede is de lange-s die Verwey gebruikte bij een dubbele s, vervangen door een reguliere s.

Daarnaast is er in de opmaak nog het een en ander gestandaardiseerd. Verwey plaatste aanhalingstekens – naar negentiende-eeuwse conventies – bij langere passages met personagetekst vóór elke regel die het citaat besloeg, maar alleen een sluitende aan het eind van het gehele claus. Wanneer een citaat meer regels beslaat, heb ik enkel vóór en na het claus aanhalingstekens geplaatst. Verder zijn onderstrepingen vervangen door cursivering. Ook is de typografische weergave van de titels gestandaardiseerd: ze zijn in gecursiveerde kapitalen genoteerd en de strepen zijn weggelaten. De gedachtestreepjes zijn in lengte gestandaardiseerd, evenals verschillende varianten van beletseltkens: die zijn vervangen door drie puntjes.

§5 Summary

This bachelor thesis gives an overview of the development of the poem *Persephone*, written by Albert Verwey. The epic poem was first published in 1885 in the journal *De Nieuwe Gids* and in the same year in a separate book *Persephone en andere gedichten*. Later, the poem was published in *Verzamelde gedichten* (1889) and *Verhalende gedichten: Persephone en Demeter* (1905). Not only are there the published journals, there are also a few handwritten sources: four (nearly) complete versions of *Persephone* and four fragments.

The overview of the development has shown that Verwey changed the poems a couple of times. The poem is shortened and Verwey changed the sequence of the sections, which he called 'fragments'. Besides that, Verwey gave the sections titles. A transcript of one of the unpublished, handwritten poems, which can be dated between 1883 and 1885, is shown in §2.

Future research can outline a more detailed overview of the handwritten materials. For example, the relation between the manuscript and the published version of the journal release can be examined. Another subject can be the dating of the handwritten materials.

§6 Bibliografie

- Alphen, van, E., et al, *Op poëtische wijze: Handleiding voor het lezen van poëzie*, Bussum: Coutinho, 1996.
- Anbeek, T., *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885 en 1985*, Amsterdam: de Arbeiderspers, 1990.
- Bal, M., 'Over narratologie, narrativiteit en narratieve tekens', in: *Spektator: tijdschrift voor neerlandistiek*, Groningen: Wolters-Noordhoff, 1977-1978, deel 7, blz. 528-548.
- Bork, van, G., et al, *Algemeen letterkundig lexicon* [online: Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren], http://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/, [geraadpleegd op 10 juni 2015], 2012-2014.
- Boven, van E. en Dorleijn, G., *Literair mechaniek: Inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten*, Bussum: Coutinho, 2010.
- Boven, van E. en Kemperink, M., *Literatuur van de moderne tijd: Nederlandse en Vlaamse letterkunde in de negentiende en twintigste eeuw*, Bussum: Coutinho, 2006.
- Brandt Corstius, *Het poëtisch programma van Tachtig: Een vergelijkende studie*, Amsterdam: Polak en Van Gennep, 1968.
- Brems, H., *De dichter is een koe: over poëzie*, Amsterdam: Arbeiderspers, 1991.
- Brillenburger Wurth, K., en Rigney, A., *Het leven van teksten: Een inleiding tot de literatuurwetenschap*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008.
- Custers, L., "'De groei-droom van de dichter-zelf". Over Verweys *Persephone*', in: *Voortgang: jaarboek voor de neerlandistiek XVI*, 1995, blz. 115-140.
- J.H. Leopold, *Gedichten uit de nalatenschap*. Uitg. en van editie-technisch en genetisch-interpretatief commentaar voorzien door G.J. Dorleijn, Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitg. Mij., 1984.
- Hummelen, W., 'Over Verwey's *Persephone*', in: *Op grond van de tekst: opstellen aangeboden aan prof. dr. Karel Meeuwesse*, Utrecht: H&S uitgevers, 1983, blz. 25-38.
- Kloos, W., 'Inleiding I', in: Perk, J., *Gedichten van Jacques Perk: met een voorrede van Mr. C. Vosmaer en inleiding van Willem Kloos*. Bezorgd door F. Stolk, Amsterdam: Uitegeverij Bert Bakker, 2003, blz. 24-30.
- Mooij, J., 'Lyrische poëzie, verhalende poëzie, en verhalende lyriek', in: *Forum der Letteren* 36, 1995, blz. 316-318.
- Oliveira, d', E., *'80 en '90 aan het woord*, Amsterdam: Polak, 1966.

- Schenkeveld, M., en Van der Wiel, R., *Albert Verwey: Briefwisseling 1 juli 1885 tot 15 december 1888*, Amsterdam: Em. Quirido's uitgeverij b.v., 1995.
- Stolk, F., 'Bij een zondagnamiddagwandeling: Gedachten over verhalende gedichten', in: *De Gids* 170 (nr. 11), 2007, blz. 1121-1127.
- Stuiveling, G., *Versbouw en rythme in den tijd van '80*, Groningen: Wolters, 1934.
- Uyldert, M., *Uit het leven van Albert Verwey*, Amsterdam: De Lange, 1948.
- Verwey, A., *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche dichtkunst, 1880-1900*, Amsterdam: Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, 1914.
- Verwey, A., 'Het Sonnet en De Sonnetten van Shakespeare', in: *De Nieuwe Gids: Tweemaandelijksch tijdschrift voor letteren, kunst en wetenschap* 1, 1885, deel I, blz. 67-97.
- Verwey, A., *Persephone en andere gedichten*, Den Haag: Rössing, 1885.
- Verwey, A., 'Persephone: Fragmenten', in: *De Nieuwe Gids: Tweemandelijksch tijdschrift voor letteren, kunst en wetenschap* 1, 1885, deel I, blz. 127-135.
- Verwey, A. *Verzamelde gedichten*, Amsterdam: W. Versluys, 1889.
- Verwey, A., *Verhalende poëzie: Persephone en Demeter*, Amstedam: Versluys, 1905.
- Weevers, T., *Mythe en vorm in de gedichten van Albert Verwey: Een inleiding tot zijn poëzie*, Zwolle: N.V. Uitgeversmaatschappij W.E.J. Tjeenk Willink, 1965.

Bijlage I: MA III

Datering: 1883-1885
Bewaarplaats: Universiteitsbibliotheek Amsterdam, HS XLIA 4:11
Omvang: 381 regels

PERSEPHONE

I

Persephone, Zeus en Demeters kind,
De dartel-lachende Persephone —
Zij woonde met haar moeder in het dal
Van Enna, waar 't gebloemte gaarne groeit
5 En rees er iedren morgen vòor de zon,
En liet Demeter in haar hooge woning,
De schaduw-lieflijke van levend hout,
Met groene zalen, koel en wijdgewelfd;
En huppelde blij neuriënd in den dauw,
10 En zag de laatste sterren in de lucht,
En 't glimm'ren van den zilv'ren dageraad.
En waar 't vlietwater met een zachten val
Geruisch maakte in de schemering van 't woud,
Daar zat zij soms, nog vóor de voog'lenkoren,
15 Op eenen weekbemosten boomstronk neer:
Dan hoorde ze onder 't loover wiekjens fladd'ren
En om de stammen gonsde 't, als 't gegons.
Van bijën, zwermende in den zomernoen;
Tot al de ontwaakte zangsters uit hun nestjens,
20 De veertjens schuddend, ritselden in 't loof;
Onzichtbaar fladd'rende van takje' op takjen,
En van het hoogste, wiegende in de lucht,
Opstijgende, immer zingend, hooger, hooger,
Met blij geluid uit klare, kalme keel.
25 En Kora keek die schelle fluitsters na,
En zat een pooze in willend mijm'ren neer,
Doch dan, de zwarte lokken schuddend, sprong
Zij op en vlood, met luiden, langen lach,
De kleine handjens klappend boven 't hoofd;
30 En met de voetjens plassend door de beek
Verdween zij hupp'lende in het donkrer woud,
Van ver nog roepende als de voog'lenkoren.
En somtijds speelde ze op de bonte weide
In schaduw van een breedgetakten eik,
35 En riep de Nimfen naar dat lief'lijk oord

¹ In de rechterbovenhoek staat met potlood: "Dit is 't [XXXXXXXXXXXXX] HS, in den zomer van '83 uit de bestaande brokstukken en afschriften saamgesteld. Zie papier dagboek."

⁴ 'gebloemte' < 'gebloemd'

Ten spel of vluggen dans bij heldre maan,
 En riep ze, schalk verscholen in een boschjen
 Of zwemmende op een vliet en waterval,
 Waar 't zingen klonk in 't schallen van den stroom. —

40 Op een verloren plekjen in 't gebergt',
 Met vreemdverlichte grotten zaten zij
 Des nachts bij stille lucht en sponnen zich
 Met snelle hand hun wondere gewaden —
 Waarbij zij lied'ren zongen, die het oor

45 Des wand'laars deden luist'ren in de vert',
 Vreemde gezangen, die hij nooit verstond,
 Doch die hem overgolfden als een droom,
 Gelijk een storm, die van de sterren daalt.
 Daar zat dan Kora bij hen, stil gelijk,

50 Een kind, dat half in sluimer alles hoort,
 Doch sluim'rend meent, dat het van verre komt
 Door 't open venster. —

Zóo was 't jaar aan jaar —

En menigmaal zag ze aan den appelboom

55 De roode en witte bloesems zwellen in de zon,
 Terwijl zij opwies, immer lieflijker,
 En als Demeter zag, hoe schoon zij was,
 En dat zij schooner scheen dan Hera-zelf
 Streek zij haar lokken weg en kuste haar

60 En voelde een groote vreugde om Kora's wil.

En 't bleef zoo tot een zoelen zomernoen:
 Warm lag de middag, broeiende over 't bergwoud;
 Soms floot in 't volle boschje' een enkle vogel
 Allerlei tonen – dan was alles stil;

65 Want al wat leefde school in koele schauw.
 Ook Kora: bij een bron lag ze aan den zoom,
 Voorover in het koel en zwellend gras
 En geur'ge hyakinthos, vol in bloei.
 En lang en langzaam liet zij bloemen vallen

70 Op 't water, doch zij wist nauw dat zij vielen.
 Lang lag zij wakende in een halven droom
 Toen droef
 Een klagelijk geluid door 't water rees

N.B.¹ Hier hoort Kora de stem van een bronnimf die eens in een vreemden nacht Haders gezien heeft en den vloek moet dragen eenen verbouwing in haar waterwoning, ver van zon en veld. Een deel van haar verhaal is het volgende:

⁷³ De ingesprongen fragmenten zijn in het handschrift ook typografisch afwijkend van de rest van de tekst. Voor deze twee fragmenten zijn met potlood in de kantlijn de cijfers I en II geschreven.

75 Met vreemde flikk'ring dreef de halve maan
 Boven de boomen in de donk're lucht —
 Lange geluiden togen door het woud,
 En met hen togen, de moerassen over,
 Dwaallichtjens, angstig flikk'rend naar de maan.
 En in een geluwen geweven webbe
 80 Spon ik de tekens samen van elk geheim,
 Dat in de bosschen zweeft om middernacht;
 En 'k hief bij poozen mijne stem ten zang,
 Eén enkle, lange toon, die beurt om beurt
 Herhaald werd door de Nimfen van het woud.

N.B.¹¹ Van wat nu die Nimf vertelt, haar aanschouwen van Hades, ontvangt Kora den indruk, die haar sombre stemmig moet motiveeren in het volgende, dat ik geheel van dit eerste afscheid. —

II

85 Persephone, Zeus' en Demeters kind,
 Geboren als een bloesem wordt geboren,
 Die lieflijk hangende in den lach der zon
 Ontluikt – zijn niet haar voeten in den dauw,
 Die langs de bloemen drijft in Enna's dal?
 90 Speelt zij waar 't water welt en zwemmen daar
 Haar witte leden zacht langs 't gouden zand,
 Of rust zij met de Nimfen aan den zoom
 Waar zich Rhodeia tusschen rozen bedt?
 Reit zij niet mee aan Afrodite's zij
 95 Terwijl rond beider hoofd de bloemkrans (klemt?)
 Wier blaad'ren zwellen langs de blanke slaap?
 Of heft zij zich reeds hoog in 't hangend haar
 Naar de granaatvrucht, gloeiende onder 't groen?
 Waar wijlde zij toen Hyperions lach
 100 Van berg tot bergen vloog — Persephoneia!
 Waarom verzonk de zon in mijmering,
 En zweefde er mijn'ring op de léege lucht —
 Zeus' en Demeters kind – Persphoneia!

III

105 In koelte van dicht loof en donk're blaren,
 Wier schaduw [neerdaalde] in die stille plaats
 Stond, peinzende tusschen 't groen, Persephone.
 Zwaar hing en zwijgend tak en twijg ter aard
 En dorst niet ruischen; doodsch als eigen schâuw
 Lag loof op loof. – De bloemen bukten 't hoofd
 110 En vlijden 't op haar blanke voeten neer.

83 'enkle' < 'enkel'

95 '(klemt?)' < 'klemt'

105 '[neerdaalde]' < 'neerdaalde'

Zij had den arm aan 't knoestig hout geleund,
En zachtjens zonk op dien gebogen arm
Haar wang, die bleeker scheen van 't lange mijm'ren.
Haar donker oog was vol van schuwe vreugd:
115 In 't welvend ruim van haar verbeelding rezen
Gegroefde zuilen, deinzende in den nacht
En nacht-omwelfd. En éénzaam schreed zij voort
Op steenen trappen waar haar stappen galmden.

Doch als wanneer een wolk hóog vòor de zon
120 Haar schaduw met zich wijken doet langs de aard
En 't licht zwelt over 't veld in lange lijnen:
Zóo kwam nieuw leven deinende op de lucht,
Het hangend loover hief zich op en boog,
En al 't gebladert' ruischte en golfde uitéén,
125 Toen, lachende over 't loof, Demeter kwam.

Tusschen de hallen van den Chaos stond
Weleer haar hooge burcht en daar, alleen,
Had zij de wording van het licht aanschouwd,
En al 't geheim, waarnaar de sterv'ling streeft,
130 Lag in haar peillooze oogen half ontsluierd.
Haar blonde lokken krulden rond den nek
En zwaar viel over 't breede voorhoofdvlak
De wingertkrans waartusschen trossen gloeiden
Der purp'ren druif van Dionusos' teelt.
135 Zachtvoetig kwam zij tot Persephone,
En, zijwaarts tot haar buigend, sloeg zij d'arm
Haar om de blanke schouders, wíjl zij sprak:
"Wat zijn uw wangen bleek, Persephone?
Wat buigt ge 't schoone hoofd of menschenzorg
140 Den gang kon drukken van een Godenkind?
Waarom verliet ge 't spel en de anemonen,
Die lief'lijk stonden in uw lokken, Kore?"

Als één, die door de duisternis van ver,
De stem hoort van een vriend, doch weet niet waar,
145 En met gebogen hoofd blijft luistren, lang
Nadat die klank verruischt is in de nacht:
Zóo stond Persephone en aan haar zij
Stond lang met stillen glimlach de Godin
Totdat de mijmrende opzag en zeer zacht
150 Dus sprak, zoo kalm als sprak ze zóo reeds lang:
"Demeter, 'k had een droom van Aïdoneus:
Hoog zat hij neer op grauw en brokk'lend rots
En zelf dat brokk'lend, grauw graniet gelijk —
Zóo eenzaam als ik nooit een sterv'ling zag.

134 'Dionusos' < 'Dionysos'

- 155 De linkerhand steunde de ontzach'bre kin
 En de andre hand lag naast hem, rots op rots,
 Omkruld door vale loovers, bloesemloos...
 En bleek en lichtloos gleden door de rotsen
 De schimmen, die daar eeuwig, eeuwig zwerven,
- 160 En ieder boog met afgewend gelaat,
 Omdat zijzelf *dien* rouw niet dorsten zien.
 Hades zag niet, tot hij eind'lijk 't hoofd
 Geweldig hief, doch doelloos om zich staarde,
 Als een, die aan iets denkt en opziet, doch
- 165 In 't zoeken reeds vergeet waarnaar hij zocht.
 Maar in dien éenen stond was 't of verachting
 Verdeldge over 't hoofd dier dooden streek,
 Dier kleine dooden. O toen zóo zijn blik
 Door al de duisternis dier ruimten daalde
- 170 Scheen hij mij grooter dan der Goden God!"
 Zóo sprak ze en, sprekend, sloeg door al haar leden
 Des woorden golving heen in – v –
 En starend stond zij, toen zij lang reeds zweeg,
 Den rechterarm in geestdrift half geheven...
- 175 Doch o, toen kwam op haar gelaat die smart
 Die, als de dauw langs 't veld, drijft langs de ziel,
 Gelijk de dauw, waar de aard wel schoon in schijnt,
 Doch die toch drukt en overgaat in tranen!
 Demeter sprak niet, doch zij kuste Kora
- 180 Met d'eeuw'gen lach, waarmee een moeder spreekt,
 En nam haar hand en leidde haar zeer zacht
 Door't hangend loof, dat week voor de godinnen. —

IV

- In effen welving daalde 't zonnedak
 Op Enna's dal en van de bergen daalde
- 185 De stille scheem'ring neer uit donk'ren beuk
 En palmenloof; – reeds nijgde zich op 't veld
 Eén bloem na de and're zacht ten zoeten slaap
 En voog'len tjlpten laat hun laatste lied
 Door 't myrtenloof met rits'lend wiekgeruisch.
- 190 Doch aan het meer van Pergus, waar de bloemen
 Dichtdonzig zwellen onder 't zachte groen
 Baadden de schoone Nimfen zich en hieven
 In 't zwemmen 't hoofd waar 't lange gouden haar
 Van vloeiende en golfde langs den blanken rug.
- 195 En onder vroolijk lachen en gezang,
 De blonde lokken zwaaiende om den nek

162 'Hades' < 'Maar Hades'

180 'd'eeuw'gen' < 'de eeuw'gen'

196 'zwaaiende' < 'blinkende' ['blinkende' is niet doorgehaald, maar hier is kleiner 'zwaaiende onder geschreven']

Dreven zij weg op 't meer, zoodat de tonen
 Steeds verder deinden op den avondwind —
 Totdat het antwoord heller wederklonk
 200 Van d'oever, waar heur zachten zust'ren leunden
 Op d'arm, die wegzonk in het malsch gebloemt'
 Of waar een wilg 't blauw loover nederboog
 En op het meer haar schaduwen deed spelen.
 Zóo was ook Kore daar, doch wijl rondom
 205 Der Nimfen stemmen kwamen door de stilte
 Vlocht zij zich zwijgende eenen bleeken krans
 En kroon van jonge leliën, ontloken
 Bij 't vallen van den avond, en zij wond
 Er blaren door van populierenloof,
 210 Ze plukkende als de wind ze 't ruwst bewoog.
 En aan haar voeten zat en boog naar 't meer
 Zeus' dochter Afrodite en spreijde een dauw
 Van drupp'len op een bloesemrooden krans,
 En zoog de geuren op haar volle lippen.
 215 Niet lang, toen richtte zij zich op en stil,
 Met lossen gordelriem en 't open kleed
 Zachtvallend langs den boezem, die daar zwol
 In zilv'ren scheem'ring van het wit gewaad
 Trad zij tot Kore en, hief den schoonen arm
 220 En hield den krans omhoog om dien tersluik
 Te drukken op der zuster nijgend hoofd,
 En dan te lachen om die dart'le daad. —
 En zonnig lachen speelde er in haar oog
 Toen Kora 't zag en van zich weerde en zei —
 225 Maar met een glimlach, die geen glimlach was —
 "Zie, 'k wond mij ook reeds bloemen, Afrodite!
 Zij spiegelden zoo bleek in 't blauwe meer,
 Dat ik ze schoon vond toen ik ook in 't meer zag.
 Zie, 'k zal mij ook nog dien Narcissos nemen:
 230 Hij blikt zoo bevend naar zijn bevend beeld...
 Zijn geur is anders dan van and're bloemen..."
 En sprekend bukte zij ten slanken steel
 En brak dien, doch nog hield ze 'm niet omhoog
 Toen één geluid de stille luchten spleet;
 235 En van de bergen dreef een wolk van damp
 En rolde went'lend over 't dreunend veld.
 Luisterend poosden op het meer de Nimfen
 En wierpen toen luidschreiend zich vooruit
 En zwommen naar den zachtgebogen zoom.
 240 En met hun zustren, vloden zij, verward
 Zich reppende achter boschjens en naar heuvels
 In 't groen verscholen

214 Achter deze regel staat klein en tussen haakjes een vraagteken.

217 'den boezem' is verbeterd.

Ook Afrodite vluchtte en wijl zij vlood
 Riep zij, in 't wijken wendend, Kora's naam —
 245 Doch éenzaam starend stond Demeters kind.
 Want in het midden van den nevel zag
 Ze een zwart gespan en de ijzerzwarte rossen
 Voorttrapp'lende in den mist en, somber groot,
 Zag zij den menner op den wagen staan.
 250 En als een vloedgolf drong zich in haar ziel
 De erinnering aan al haar somb're droomen —
 En bleek, voorovernijgende in den nacht,
 Lispte zij: "Aïdoneus!" Langs haar schoot
 De wagen, wendend, wijl met doffen dreun
 255 De donkre God neersprong en naast haar stond.
 De diepte van zijn donker oog was vol
 Van werelden in wording en zijn haar
 Hing als een nacht van stormen over hem —
 En op haar lippen lag zijn naam en langs
 260 Haar arm de kille bloem met doodengeur,
 En in haar oog de schemerende lach,
 Waarmee de Dag zijn bleeken broeder Nacht
 Stilzwijgend groet op oceánus grens.
 En in zijn armen droeg hij haar omhoog
 265 En greep de teugels – vóór hem lag zij neer,
 Als lag zij droomende eenen langen droom —
 En de armen strekkende aan den teugelgreep
 Joeg hij de rossen zwijgend naar den afgrond. —

V

En tusschen steile wanden wond hun weg
 270 Eng kronk'lend voort in telkens dieper nacht.
 En immer groeide er een verward gedruisch
 Van waar zich waterval op waterval
 Onzichtbaar tusschen rotsen nederwierp.
 En berggevaarten nijgden naar elkaar
 275 Het stompe voorhoofd, als twee reuzenstieren,
 Die duiz'len van den wederzijdschen stoot,
 Doch duiz'lend vaardig staan tot nieuwen kamp;
 En over enge kloven hing een woud
 Van zwarte stammen met verschroeide blaren,
 280 Die dor saamruischten bij der rossen komst.
 En boven waat'ren, scheem'rende onder haar,
 Zat Echo, éenzaam op een rotsenpunt,
 In slaap gegonsd door 't vallende gebruis
 Van katarakten, romm'lend door 't gebergt'.
 285 En toen zij, half ontwaakt door vreemden klank,
 Met murmelende lippen om zich zag,
 Scheen 't haar als vlood daar diep een donk're schim;
 Doch 't hoofd vooroverbuigend look ze 't oog
 En droomde van een reuzige gestalte,

290 Die donker uitstak in den grauwen damp.

 Doch toen zij kwamen aan de wijde ruimten
 Van Hades' rijk, gleden daar her en der
 De dunne schimmen dolende in den mist;
 En op 't geklank der zwartgemaande rossen
 295 Staarden zij ze eerst verwonderd aan van ver,
 En snelden toen onhoorbaar door den nacht,
 Onhoorbaar langs den steenig-ruigen grond,
 Waar stengels groeiden met ontkleurde blaren
 En vale bloesems, nooit tot vrucht gerijpt.
 300 En uit hun donkere, ondergrondsche holen
 Slopen zij allen, die daaronder huisden,
 En grimmelden tot één verwarden klomp,
 Als krekels neergestreken over de aard.
 Zoo liepen zij vast nader, drom bij drom,
 305 En wierpen zwijgend de armen op de lucht,
 En zagen op elkaar en op hun God —
 En die daarachter kwamen, drongen aan
 En stieten de andren weg en vloten voort
 Als ijle lucht; doch nergens rees geluid;
 310 En met den wagen gleden zij daarheen,
 Uiteengedreven en weer saamgezweefd. —

 Doch waar 't paleis rijst met kristallen zuilen
 Van vallend water, kronk'lende om de rots,
 Die wijkt en welft om huiv'rig-duistre krochten,
 315 Wier nare nacht op grauwe waat'ren gruwet,
 Dáar stond de donkre, dreigende Godin,
 De Styx en leunde haar geweld'ge leden
 In schaduw harer hallen aan 't gewelf,
 En langs de wanden viel een breede stroom
 320 En vallend brulde 't om haar voeten voort,
 Om weg te scheem'ren in den eeuw'gen nacht...
 Doch vóorwaarts trad zij toen met doffen klank
 't Zwartrossige gespan den nacht doortoog,
 En vóorwaarts trad ze en hief den stoeren arm,
 325 En hief het hoofd, door 't slangenhaar omkruld.
 De donkre wrevel hing op haar gelaat
 En langs haar steenen lippen glimpte en gleed
 Een spottend-vale lach terwijl zij sprak, —
 En als 't geluid dat in een afgrond loeit,
 330 Waar 't water immer valt van kloof in kloof,
 Holden haar woorden, hortende in den nacht:
 "Heil Aïdoneus! overwijze God!
 De sombre, die zijn grauwen troon en stoel
 Met een vorstin wil deelen, groot als hij!
 335 De wijze, die van 't veld een kind zich schaakt,
 Dat bloempjens plukt tot kranzenwinden – Kora!"

Doch nauw sloeg door den nevel Kora's naam
 En trilde langs de bleeke 't spottend woord,
 Toen ze oprees op den wagen, naast en hoog,
 340 Hooger dan Aidoneus daar hij stond!
 En naast hem nam zij met de linkerhand
 De teugels, wyl de donkre rossen jaagden. —
 En uit de menigte der schimmen zwierde
 Een vlaag van schrille tonen, fijn en hel,
 345 Getjilp en schel gepiep en teer gegil
 Of 't krassende geluid, wanneer de voet
 Op scherpe keizels tript en verdertreedt.
 Zoo trilden al der schimmen stemmen luid
 In angst, verbazing, schrik of schuwe vreugd
 350 Want allen spraken schoon hun stem reeds lang
 Verroest was in hun sidderende keel.
 En wanklend, waggelde de Styx terug
 En met de handen zocht zij achter zich
 Den wand, en fluisterde met grauwe lippen
 355 De klanken: Persefasse... Persefasse...
 Doch in zijn volle lengte hief zich Hades,
 De God, die over alle zielen heerscht,
 Hoog op den wagen – 't ravenzwarte haar
 Breedvallend als de lokken van een God
 360 Over de mantelomfladderende schouders —
 Dús achterwaarts gewend weerklonk zijn stem,
 Breedschallend schoon in drukkend somb'ren val,
 Als slingerde ieder woord een rotsblok heen:
 “Wees niet te groot, o Styx omdat gij groot zijt,
 365 En meen niet dat met mij ge u meten kunt
 Wyl ge in uw hand den eed der Goden weegt.
 Want weet, als weer uw scheldend woord mij hoont
 Dan zal ik schudden aan uw oud gewelf,
 Dat de aarde in puin ineënstort op uw hoofd.
 370 En stutten 't al uw zonen, zuil aan zuil,
 Zij, die God Kronos bonsden van zijn troon,
 Zij zouden allen vallen, want mijn wil
 Is de een'ge macht, die heerscht in Hades' rijk;
 En bij uw eigen waat'ren zweer ik, geen'
 375 Zal zitten op den troon van Aidoneus,
 Zal heerschen in den naam van Aidoneus,
 Dan die ik-zelf verkoor, Persephone!”

En door de sombre tempels van de Styx
 Gonsde dofruischende de stroom des doods —
 380 En zwarter hing haar schaduw op de golven
 Toen zij inéenkromp voor Aidoneus woord —

341 'nam' < 'g'

259 Boven 'lokken' is 'manen' geschreven.

Bijlage II: MA II

Datering: 1883

Bewaarsplaats: Universiteitsbibliotheek Amsterdam, HS XLIA 4:11 – 16:32

Omvang: 442 regels

PERSEPHONE

- Persephone, Zeus en Demeters kind,
Demeters kind, der wondre in wetenschap
En Zeus', die in den lichten ether troont; –
Zij woonde met haar moeder in het dal
- 5 Van Enna, waar 't gebloemde gaarne groeit,
En rees er iedren morgen voór de zon
En liet Demeter in haar hooge woning,
De schaduwlieflijke, van levend hout,
Met groene zalen, koel en wijdgewelfd,
- 10 En huppelde blijneuriënd in den dauw
Met wangen, waar de blos op lag en leefde,
Onwelkbaar, als een rozenblad in 't woud
Der schoone Slaapster. Zoó ging ze uit, Zeus' kind
En ging al stil de stille velden door
- 15 En zag de laatste sterren in de lucht
En 't glimm'ren van den zilv'ren dageraad.
Dan speelde er soms een glimlach om haar mong,
De glimlach der geweldige Demeter,
Wanneer die droomde van der aarde Chaos.
- 20 Want heel dier wondre, wondre wetenschap
Van al der wereld wording lag alreê,
Doch nog omsluierd, in de ziel van Kora.
Zooals de Zeeman aan het scheepsboord leent,
En lang met scherpen blik, in verren mist,
- 25 Tuurt naar een eiland, dat hij meént te zien,
Doch soms slechts eéne lijn zich ziet onthuld,
Zoo boog ze diep en donker voor haar uit
Naar wat moest worden meer nog [XXXXXXXX] zelf
En daarom dan dien glimlach van Demeter,
- 30 De wijze, soms om Kora's lippen wijlend,
Wanneer op 't veld haar voet in bloemen trad
Bij d'ochtenduitgang; want dan mocht zij gaarn'
Door menigten van week gebloemde gaan.
Of waar 't vlietwater met een zachten val
- 35 Geruisch maakte in de schemering van 't woud,
Daar zat zij soms, nog voór de voog'lenkoren,

13 'Zeus' kind' stond op de volgende regel, maar is daar doorgehaald.

19 'die' is onderstreept en in de kantlijn staat met potlood "Ter deze of Wanneer zij".

23 'het scheepsboord leent' < 'ik scheepszij leent'

32 In de kantlijn staat 'Begin met zijde voor.'

Op eenen weekbemosten boomstronk neer.
 Dan hoorde ze onder 't loover wijkjens fladd'ren
 En om de stammen gonsde 't, als 't gegons
 40 Van bijën, zwermende in de nzomernoen;
 Tot al de ontwaakte zangers uit hun nestjens,
 De veertjens schuddend ritselden in 't loof,
 Onzichtbaar fladd'rende van takje' op takjen
 En van het hoogste, wiegende in de lucht,
 45 Opstijgende, immer zingend, hooger, hooger,
 Met blij geluid uit klare, kalme keel.
 En Kora keek die schelle fluiters na
 En zat een pooze in willend mijm'ren neêr
 Doch dan, de lichte lokken schuddend, sprong
 50 Zij op en vlood met luiden, langen lach,
 De kleine handjens klappend boven 't hoofd;
 En met de voetjens plassend door de beek
 Verdween zij hupp'lende in het donk'rer woud.
 Van ver nog roepende als de vooglenkoren.

 55 En somtijds speelde ze op de bonte weide
 In schaduw van een breedgetakten eik
 En riep de Nimfen naar dat lieflijk oord
 Ten spel of vluggen dans bij held're maan;
 En riep ze, schalk verscholen in een boschjen,
 60 Of zwemmende op een vliet en waterval,
 Waat 't zingen klonk door 't schallen van den stroom.
 Dan was zij enkel kind, Kora haar naam,
 Dan glanste 't zonnig, blinkend in haar oog
 Dan gloeide 't blijde bloed door 't waas der wand,
 65 Gelijk de bos op zomervruchten gloeit.
 In eenen ooftgaard die op 't Zuiden ligt.
 Doch soms ook zag zij allerlei geheim,
 Vreemde mysteriën van kruid en ster
 En bloemen, naar den stillen nacht genoemd;
 70 Op een verloren plekjen in 't gebergt'
 Met vreemdverlichte grotten zaten zij
 Des nachts bij stille lucht en sponnen zich
 Met snelle hand hun wondere gewaden;
 Waarbij zij liedren zongen, die wellicht
 75 Den wandlaar deden luisteren in de vert'
 En stilstaan aan den oever van een stroom,
 Het hoofd gewend en droomend, wijl de maandag
 Zijn' en den boomen schauw op 't water wierp.
 En Kora zat dan bij hen, stil gelijk
 80 Een kind, dat half in sluimer alles hoort

41 'ontwaakte zangers uit' < 'ontwaakte zangsters [XXX]'

47 'fluiters' < 'fluitsters'

66 'ooftgaard' < 'vruchtgaard'

Doch sluim'rend meent dat het van verre komt
Door 't open venster.

Zoo was 't jaar aan jaar:

En menigmaal zag ze aan den appelboom,
85 De roode en witte bloesem zwellen in de zon,
Terwijl zij opwies, immer lieflijker.

II

Zoo bleef het tot een zoelen zomernoen:
Warm lag de middag broeiende over 't bergwoud;
Soms float in 't volle boschje een enkle vogel

90 Allerlei tonen – dan was alles stil;
Want al wat leefde school in koele schauw,
Oók Kora: bij een bron lag ze aan den zoom
Voorover in het koel en zwellend gras

95 En geur'ge hyakinthos, vol in bloei;
En lang en langzaam liet zij bloemen vallen
Op 't water, doch zij wist nauw dat zij vielen.
Láng ws zij wakende in een halven droom
Toen zij een stem vernam, dicht neven haar.

100 Zij hief het hoofd tot luistren toen alwêer
Dat klagelijk geluid door 't water rees
Dat rimplend, in zijn schemering bewoog
“Waarom maakt gij, zoo wreed, tot doode bloemen
De geurenzoete met hun gouden kopjens
Die in mijn lijden deelen.”

105 Kora bleef
Nieuwsgierig luist'ren en toen vroeg zij zacht
Met angstig trillen in haar stem: ‘Wie zijt gij?’
En 't antwoord was: al wat ik nù ben ziet gij:
Een lichaamlooze ziel en leêge klank
110 In deze bron gebannen – wat is was?
Een Nimf der bosschen – ‘k zal u alles zeggen
Zoo hoor: het was een laatste zomeravond
Met vreemde flikk'ring dreef de halve maandag
Boven de boomen in de donkre lucht –

115 Lange geluiden togen, de moerassen over
Dwaallichtjens, angstig flikkrend naar de maan.
En in een geluwe geweven webbe
Spon ik de teekenen voor elk geheim,

86 In de kantlijn staat ‘Tot hier’

87 ‘Zoo bleef het tot’ < ‘En 't bleef zoo’

103 Na deze regel zijn drie regels doorgehaald:
‘Waaruit ik eens een krans vlocht voor mijn lokken
En om wier voeten nu

Waar nu zoo zacht mijn water drijft
Die ik al liefhad van mijn kindsheid’

117 ‘geluwe’ < ‘geluwen’

120 Dat in de bosschen zweeft om middernacht
 En 'k hief bij poozen mijne stem ten zang
 Een enkle lange toon, die beurt om beurt
 Herhaald werd door de Nimfen van het woud.
 Nog klonk van verre een lied toen daar een macht
 Sidderde door de wouden en ik vond
 125 Geen teeken in mijn webbe voor zijn aanzien.
 En als een donderwolk, die neergejaard,
 De bosschien voor zich uitboog kwam mijn [XXXX].
 't Was Hades. Hoog op den donkeren wagen
 Stond hij, de hand aan de teugels der paarden.
 130 Zwaar op den mantel-omfladderenden schouder
 Vielen, als manen breed de zwarte lokken,
 Wand de eeuw'ge schaduw, die zijn hoofd omzwalkt
 Was afgevallen op zijn schouders als
 Nooit mensch noch God aanschouwd had.
 135 En 't is de straf van Hades dat ik hier,
 Als stroom moet leven in der bosschen nacht.

Zij zweeg en in gedachten aanschouwde Kora
 Hades den mantelomfladderenden doodsgod. –

PERSEPHONE

140 Persephone, Zeus en Demeters kind,
 Geboren als een bloesem wordt geboren,
 Die lieflijk hangende in den lach der zon
 Ontluit – zijn niet haar voeten in den dauw,
 Die langs de bloemen drijft in Enna's dal?
 Speelt zij, waar 't water welt en zwemmen daar
 145 Haar witte leden zacht langs 't gouden zand,
 Of rust zij met de Nimfen aan de nzoom
 Waar zich Rhodeia tusschen rozen bedt?
 Reit zij niet mee aan aan Afrodite's zij
 Terwijl om beider hoofd de bloesem geurt
 150 Wier blaadren vallen langs de blanke slaap?
 Of heft zij zich reeds hoog in 't hangend haar
 Naar de granaatvrucht, gloeiend onder 't groen?
 Waar wijlde zij toen Hyperions lach
 Van berg tot bergen vloog – Persephoneia!
 155 Waarom verzonk de zon in mijnmering
 En zweefde er mijnmering op de leege lucht
 Zeus' en Demeter's kind – Persephoneia!

131 'breed' < 'zwaar'

135 'ik hier,' < 'mijn ziel'

136 'bron' < 'stroom'

137 'en in gedachten aanschouwde Kora' < 'en Kora zag als in gedachten'

147 'Waar zich Rhodeia' < 'Waar Rhodeia'

149 'om beider hoofd de bloesem' < 'rond beider de bloesem'

II

In koelte van dicht loof en donkre blaren
Wier schaduw wemelde langs mos en struik
160 Stond peinzend tusschen 't groen Persephone.
Zwaar hing en zwijgend tak en twijg ter aard
En dorst niet ruischen; doodsch als eigen schauw
Lag loof op loof. – De bloemen bukten 't hoofd
En vlijden 't op haar blanke voeten neer.
165 Zij had den arm aan 't knoestig hout geleund
En zachtjens zonk op dien gebogen arm
Haar wand,
Die bleeker scheen van 't lange mijm'ren.
Het blauw haars oogs was nu niet klaar, maar droomend
170 En roerloos zag zij voor zich in de verte
In 't welvend ruim van haar verbeelding rezen
Gegroefde zuilen, langgetogen rijën
En holle bogen, deinzende in den nacht
En nacht-omwelfd. En eenzaam trad zij voort
175 Op steenen trappen waar haar stappen galmden.

Doch als wanneer een wolk hoog voór de zon
Haar schaduw met zich wijken doet langs de aard
En 't licht zwelt over 't vel in lange lijnen:
Zoó kwam nieuw leven, deinzende op de lucht:
180 Het hangend loover hief zich op en boog
En al 't gebladert' ruischte en golfde ineen
Toen de Godin der [XXXX]: Demeter kwam.

Tusschen de hallen van den Chaos stond
Weleer haar hooge burcht en daar, alleen,
185 Had zij de wording van het licht aanschouwd:
Onmeetbre kennis nam izj van waar eens
Der wereld diepten voor géen sterv'ling grauwenden
En háar was kennis wat den mensch altoos
't Mysterie bleef, heldiep en hemelhoog.
190 Hoog was zij aan gestalte als Here-zelf
En vol van gratie als Afrodite
Om 't voorhoofd lag de wijnkrans met een enkle tros
Der pur'ren druif van Dyonusos' tellt.
Zachtvoetig kwam zij tot Persephone
195 En zijwaarts tot haar buigend sloeg zij d'arm
Haar om de slanke schouders, nu zij sprak:
"Wat zijn uw wangen bleek, Persephone –
Wat buigt ge 't schoone hoofd of menschenzorg
Den gang kon drukken van een godenkind?"

171 'verbeelding' < 'gedachten'

196 'nu' < 'wijl'

200 Waaron verliet ge 't spel en de anemonen
 Die lieflijk stonden in uw lokken, Kore?
 Heeft u Afrodite geplaagd – wat andere
 Doet u dus eenzaam zijn, mijn dochtertjen?"

Als een, die door de duisternis van ver

205 De stem hoort van een vriend, doch weet niet waar,
 En met gebogen hoofd blijft luist'ren, lang
 Nadat die klank verruischt is in den nacht,
 Zoo stond Persephone en aan haar zij
 Stond lang met stillen glimlach de Godin.

210 Totdat de mijm'rende opzag en zeer zacht
 Dus sprak, zoo kalm als sprak zij zoo reeds land:
 "Demeter, 'k had een droom van Aidoneus –
 Hoog zat hij neer op grauwen brokk'lend rots
 En zelf dat brokk'lend grauw graniet gelijk

215 Zóo éenzaam als ik nooit een sterfling zag.
 De linkerhand steunde de ontzachtbre kin
 En de andre hand lag naast hem, rots op rots,
 Omkruld door vale loovers, bloesemloos...
 En bleek en lichtloos gelden door de rotsen

220 De schimmen, die daar eeuwig, eeuwig zwemmen
 En ieder boog met afgewend gelaat
 Alsof zij zelf *dien* rouw niet dorsten zien.
 Doch Hades zag niet tot hij eindlijk 't Hoofd
 Geweldig hief, doch doelloos om zich staarde,

225 Als een, die aan iets denkt en opziet, doch
 In 't zoeken reeds vergeet waarnaar hij zocht;
 Doch in dien éenen stond was 't of verachting
 Verdalgende over 't hoofd dier dooden streek,
 Dier kleine dooden. O, toen zóo zijn blik

230 Door al die duisternis dier ruimten daalde
 Scheen hij mij grooter dan der Goden God!"
 Zij had den arm in geestdrift half geheven
 En stond zoo starend toen zij lang reeds zweeg.
 Doch o, toen kwam op haar gelaat die smart

235 Die als de dauw langs 't veld drijft langs de ziel,
 Gelijk de dauw, waar de aard wel schoon in schijnt,
 Haar die toch drukt en overgaat in tranen.
 Demeter sprak niet, doch zij kuste Kora
 Met d'eeuwgen lach, waarmee een moeder spreekt

240 En nam haar hand en leidde haar zeer zacht
 Door 't hangend loof dat week voor de Godinnen.

203 'Heeft u Afrodite geplaagd – wat andere / Doet u dus eenzaam zijn' < 'Heeft u
 Afrodite geplaagd – zeg mij / wat doet u eenzaam zijn'

208 'verruischt verruischt' < 'verruischt'

DE ROOF VAN PERSEPHONE

In effen welving daalde 't zonnedak
Op Enna's dal en van de bergen daalde
De stille scheem'ring neer uit donk'ren beuk
245 En palmenloof; reeds nijgde zich op 't veld
Eén bloem na de andre zacht ten zoeten slaap
En voog'len tijlpten laat hun laatste lied
In 't mirtenloof met rits'lend wiekgeruisch.
Doch aan het meer van Pergus waar de bloemen
250 Dichtdonzig zwellen onder 't zachte groen
Baadden de schoone Nimfen zich en hieven
In 't zwemmen't hoofd, waar 't lange, gouden haar
Van daalde en golfde langs den blanken rug.
En onder vroolijk lachen en gezang,
255 de blonde lokken zwaaiende om den nek
Dreven zij weg op 't meer zoodat de tonen
Steeds verder deinden op den avondwind.
Tot straks het antwoord heller wederkwam
Van d'oever, waar haar zachte zustren leunden
260 Op d'arm, die wegzonk in het malsch gebloemt';
Of waar een wilg 't blauw loover nederboog
En spiegelde in den vloed, die langs haar streek.
Zóo was ook Kora daar en wijl rondom
Der Nimfen stemmen kwamen door de stilte
265 Vlocht zij zich zwijgend eenen bleeken krans
En kroon van jonge leliën, ontloken
Zo 't vallen van den avond en zij wond
Er bláren door van populierenloof,
Ze plukkende als de wind ze 't ruwst bewoog.
270 En uit de verte zag 't Afródite
En helder lachte toen Afródite,
Zeus' dartle dochter en zij wierp een wolk
Van bloesems uit haar handen in de lucht
En zag ze na en ving ze lachend weer
275 Op hoofd en schouders en in 't lachen riep zij
Tot Kora: "Kom en lach nu, wijze zuster!
Hoe zoudt gij passen in den blijden kring
Van lichtgeschoeide Goden, schoone Goden!
Ik wed dat gij zoudt zitten aan de voeten
280 Van Vader Zeus, wanneer hij pijn in 't hoofd heeft
En heet te peinzen." Zoó sprak Afrodite
Zeus' dartle dochter en bij dat geluid
Hief Kora zachtkens zich omhoog en zei —
Maar met een glimlach, die geen glimlach was —
285 "Zie 'k wond mij ook reeds bloemen; Afrodite.
Zij spiegelde zoo bleek in 't blauwe meer,
Dat ik ze schoon vond toen ik ook in 't meer zag;

242 'De Roof van Persephone' < 'III'

Zie, 'k zal mij ook nog dien Narcissos nemen
 Hij blikte zoo bevend naar zijn bevend beeld...
 290 Zijn geur is anders dan van andre bloemen..."
 En sprekend bukte zij ten slanken steel
 En brak dien, doch nog hield ze 'm niet omhoog
 Toen een geluid de stille luchten spleet
 En van de bergen dreef een wolk van damp
 295 En rolde wentlend over 't dreunend veld.
 Luisterend poosden op het meer de Nimfen
 En wierpen toen luidschreiend zich vooruit
 En zwommen naar den zachtgebogen zoom.
 En allen zamen vloden over 't veld,
 300 Met angstig handgebaar en lang geschrei
 Zich reppende achter boschjens en naar heuvels
 In 't groen verscholen en in 't rond verspreid.
 Ook Afrodite vluchtte en wijl zij vlood
 Riep zij in 't wijken wenkend Kora's naam.
 305 Doch éenzaam starend stond Demeters kind;
 Want in het midden van den nevel zag
 Ze een zwart gespan en de ijzerzwarte rossen
 Voorttrapplende in den mist en, somber groot,
 Zag zij den menner op den wagen staan.
 310 En als een vloedgolf drong zich in haar ziel
 De Erinnerung aan al haar sombre droomen —
 En bleek, voorovernijgende in den nacht,
 Lispte zij: "Aïdoneus!" Langs haar schoot
 De wagen, wendend, wijl met forschen dreun
 315 De donkre God neersprong en naast haar stond. —
 Hij was in vorm als Zeus, doch o, hoe anders!
 Bij Zeus was alles licht, zijn lokken hel
 Zijn klaarblauw oog zoo kalm; en hier: het oog
 Donker en somber en de lokken zwart.
 320 Gelijk een regenwolk, die van den hemel
 Gevallen om een bergtop hangt, zoo hing

DE ONDERWERELD

En tusschen steile wanden wond hun weg
 Engkronklend voort in telkens diepen nacht;
 En immer groeide er een verward gedruisch
 325 Van waar zich waterval op waterval
 Onzichtbaar tusschen rotsen nederwierp;
 En berggevaarten nijgden naar elkaar
 Het stompe voorhoofd, als twee reuzenstieren,
 Die duiz'len van den wederzijdschen stoot,

300 Deze dichtregel is later toegevoegd: hij is tussen twee regels geschreven en de inkt is donkerder.

321 'De Onderwereld' < 'IV'

328 De steel van de d van 'voorhoofd' en de komma zijn met potlood toegevoegd.

330 Doch, duiz'lend vaardig staan tot nieuwen kamp.
En over enge kloven hing een woud
Van zwarte stammen met verschroeide blaren
Die dor saamruischten bij der rossen komst.
En boven waatren, scheem'rende onder haar
335 Zat Echo éénzaam op een rostenpunt,
In slaap gegonsd door 't brullende gebruis
Van kataracten, scheurend door 't gebergt.
En toen zij, half ontwaakt door vreemden klank
Met murmelende lippen om zich zag
340 Scheen 't haar als vlood daar diep een donkre schim: —
Doch 't hoofd voorover buigend, look ze 't oog
En droomde van een reuzige gestalte,
Die donker uitstak in den grauwen damp.

Doch toen zij kwamen aan de wijden ruimten
345 Van Hades rijk gleden daar her en der
De dunne schimmen, dolende in den mist.
En op 't geklank der zwartgemaande rossen
Starden zij ze eerst verwonderd aan van ver
En snelden toen onhoorbaar door den nacht,
350 Onhoorbaar langs den steenig-ruigen grond
Waar stengels groeiden met ontkleurde bladen
En vale bloesems, nooit tot vrucht gerijpt.
En uit hun donkere, ondergrondsche holen
Slopen zij allen, die daaronder huisden
355 En grimmelden tot één verwarden klomp
Als krekels, neergestreken over de aard.
Zóo liepen zij vast nader, drom bij drom
En wierpen zwijgend de armen op de lucht
En zagen op elkaar en op hun God;
360 En die daarachter kwamen, drongen aan
En stieten de andren weg en vloden voort
Als ijle lucht; doch nergens rees geluid
En met den wagen gleden zij daarheen
Uiteengedreven en weer saamgezweefd. —

365 Doch waar 't paleis rijst met kristallen zuilen
Van vallend water, kronklende om de rots,
Die wijkt en welft om huivrig-duistre krochten,
Wier nare nacht op grauwe waatren gruwet
Dáar stond de donkre, dreigende Godin
370 De Styx en leunde haar geweld'ge leden
In schaduw harer hallen aan 't gewelf.
Doch breed stond haar gestalte tegen 't duister
En haar gelaat was merkbaar in den mist.
't Was als 't gelaat van een ontzachtbre Sfinx,
375 Uit grauwen steen gebeeld bij d'ouden Nilus
En die verweerd door warmte en vochten wind

Staat in een donkren nacht en mistig weer.
 Zij was de moeder van het zevental,
 Dat met zijn reuzenarmen streed voor Zeus
 380 En kronos drong van d'allerhoogsten troon —
 Zij had hen allen zonder pijn gebaard.
 Nu stond ze en 't oog, in schâuw der breede wimbrouw
 Staarde beweegloos, ver in valen nacht,
 Waar 't zwart gebergte in zwarten neev'len zonk —
 385 Doch voorwaarts trad zij, toen met doffen klank
 't Zwartrossige gespan den nacht doortoog;
 En voorwaarts trad ze en hief den stoeren arm
 En hief het hoofd door 't slangenhaar omkruld,
 En langs haar steenen lippen glimte en glee
 390 Een spottend-wilde lach terwijl zij sprak —
 En als 't geluid, dat in een afgrond loeit,
 Waar 't water immer valt van kloof in kloof,
 Holden haar woorden hortende in den nacht,
 "Heil Aïdoneus! overwijze God!
 395 De sombre, die zijn grauwen troon en stoel
 Met een vorstin wil deelen, groot als hij!
 De wijze, die van 't veld een kind zich schaakt
 Dat bloempjens plukt tot kranzenwinden — Kora!"
 Doch nauw sloeg door den nevel Kora's naam
 400 En trilde langs de bleeke 't spottend woord;
 Toen ze oprees op den wagen, naast en hoog
 Hooger dan Aïdoneus daar hij stond!
 En naast hem nam zij met de linkerhand
 De teugels wijl de donkre rossen jaagden.

 405 En uit de menigten der schimmen zwierde
 Een vlaag van schrille tonen, fijn en hel
 Getjilp en schel gepiep en teer gegil
 Of 't krassende geluid, wanneer de voet
 Op scherpe keizels tript en verdertreedt.
 410 Zoo trilden al der schimmen stemmen luid
 In angst, verbazing schrik of schuwe vreugd.
 Want allen spraken, schoon hun stem reeds lang
 Verroest was in hun sidderende keel. —
 En duiz'lend wankelde de Styx terug
 415 En met de handen greep zij achter zich
 Den wand en fluisterde met grauwe lippen

381 'Zij' is geschreven over 'En', met zwarte inkt.

382 'onder de' is doorgehaald en met potlood is er 'in schâuw der' bovengeschreven, dit is vervolgens overschreven in zwarte inkt.

385 Komma is met potlood toegevoegd.

404 Onder 'De teugels wijl' is met potlood 'Den toorn, terwijl' geschreven.

408 Boven 'wanneer' is met potlood 'als wen' geschreven.

412 Komma is met potlood toegevoegd.

De klanken: Persefasse... Persefasse...
Doch in zijn volle lengte hief zich Hades:
Zwaar op den mantelomfladderden schouder
420 Vielen als manen breed de zwarte lokken
En achterwaarts gewend weerklonk zijn stem
Breedschallend, schoon in drukkend-sombren val,
Als slingerde ieder woord een rotsblok heen: —
“Wees niet *te* groot o Styx omdat gij groot zijt
425 En meen niet dat met mij ge u meten kunt
Wijl ge in uw hand den eed der Goden weegt
Want weet, als weer uw scheldend woord mij hoont,
Dan zal ik schudden aan uw oud gewelf.
Dat de aarde in puin ineens stort op uw hoofd;
430 En stutten 't al uw zonen, zuil aan zuil,
Zij die God Kronos bonsden van zijn troon,
Zij zouden allen vallen want mijn wil
Is de eenge macht, die heerscht in Hades rijk.
En bij uw eigen waatren zweer ik geen
435 Zal zitten op den troon van Aïdoneus
Zal heerschen in den naam van Aïdoneus
Dan die ik zelf verkoor — Persephone!” —
En door de sombre tempels van de Styx
Gonsde dofruischende de stroom des doods —
440 En zwarter hing h aar schaduw op de golven
Toen zij inéenkromp voor Aidoneus woord.

427 Beide komma's zijn met potlood toegevoegd.

430 'bij' is doorgehaald en hier is 'aan' boven geschreven (met reguliere inkt).

Bijlage III: T I

Datering: 1885
Bewaarplaats: Universiteitsbibliotheek Utrecht, MAG NED OCT 664
Omvang: 281 regels

PERSEPHONE (FRAGMENTEN)

HET ENNADAL

Toen zij een kind was, woonde ze in het dal
Van Enna, waar 't gebloemde gaarne groeit,
En rees er iedren morgen voor de zon,
En liet Demeter in haar hooge woning,
5 De schaduwlieflijke, van levend hout,
Met groene zalen, koel en wijdgewelfd;
En huppelde blij-neuriënd in den dauw,
Met wangen, waar de blos op lag en leefde,
Onwelkbaar, als een rozenblad in 't woud
10 Der Schoone Slaapster. Zóo ging ze uit, Zeus' kind,
En ging al stil de stille velden door,
En zag de laatste sterren in de lucht
En 't glimm'ren van den zilv'ren dageraad.
Of waar 't vlietwater met een zachten val
15 Geruisch maakte in de schemering van 't woud,
Daar zat zij soms, nog vóór de voog'lenkoren,
Op eenen weekbemosten boomstronk neer.
Dan hoorde ze onder 't loover wiekjens fladd'ren,
En om de stammen gonsde 't als 't gegons
20 Van bijën, zwermdende op een zomernoen;
Tot al de ontwaakte zangers uit hun nestjens,
De veêrtjens schuddend ritselden in 't loof,
Onzichtbaar fladd'rende van takje' op takjen,
En van het hoogste, wiegende in de lucht,
25 Opstijgende, immer zingend, hooger, hooger,
Met blij geluid uit klare, kalme keel.
En Kora keek die schelle fluiters na,
En zat een pooze in willend mijm'ren neer,
Doch dan, de lichte lokken schuddend, sprong
30 Zij op en vlood met luiden, langen lach,
De kleine handjes klappend boven 't hoofd;
En, met de voetjens plassend door de beek,
Verdween zij hupp'lende in het donk'rer woud,
Van ver nog roepende als de voog'lenkoren.

¹ In de voetnoot bij de titel staat het volgende: "Uit 'Persephone' en andere gedichten, door Albert Verwey, ter perse bij den uitgever A. Rössing te 's Gravenhage."

35 En somtijds speelde ze op de bonte weide,
In schaduw van een breedgetakten eik,
En riep de nimfen naar dat lieflijk oord,
Ten spel of vluggen dans bij heldre maan;
En riep ze, schalk verscholen in een boschjen,
40 Of zwemmende op een vliet en waterval,
Waar 't zingen klonk door 't schallen van den stroom.
Dan was zij enkel kind, Kora haar naam;
Dan glansde 't zonnig, blinkend in haar oog;
Dan gloeide 't blijde bloed door 't waas der wang,
45 Gelijk de bos op zomervruchten gloeit
In eenen ooftgaard, die op 't Zuiden ligt.
Doch soms ook zag zij allerlei geheim;
Vreemde mysteriën van kruid en ster,
En bloemen, naar den stillen nacht genoemd.
50 Op een verloren plekjen in 't gebergt',
Met vreemdverlichte grotten, zaten zij
Des nachts bij stille lucht en sponnen zich
Met snelle hand hun wondere gewaden;
Waarbij zij liedren zongen, die misschien
55 Den wandlaar deden luist'ren in de vert',
En stilstaan aan den oever van een stroom,
Het hoofd gewend en droomend, wijl de maan
Zijne en der hoomen schaûw op 't water wierp.
En Kora zat dan bij hen, stil gelijk
60 Een kind, dat half in sluimer alles hoort,
Doch sluim'rend meent dat het van verre komt,
Door 't open venster.

Zóó was 't jaar aan jaar:

En menigmaal zag ze aan den appelboom
65 De roode en witte bloesems in de zon
Zwellen, wijl ze opwies, immer lieflijker.

DE ROOF VAN PERSEPHONE

In effen welving daalde 't zonnedak
Op Enna's dal en van de bergen daalde
De stille scheem'ring neer uit donk'ren beuk
70 En palmenloof; reeds neigde zich op 't veld
Eén bloem na de and're zacht ten zoeten slaap,
En voog'len tjlpten laat hun laatste lied
In 't myrtenloof met rits'lend wiekgeruisch.
Doch aan het meir van Pergus, waar de bloemen
75 Dichtdonzig zwellen onder 't zachte groen,
Baadden de schoone Nimfen zich en hieven
In 't zwemmen 't hoofd, waar 't lange, gouden haar
Van daalde en golfde langs den blanken rug.
En onder vroolijk lachen en gezang,
80 De blonde lokken zwaaiende om den nek,

Dreven zij weg op 't meir, zoodat de tonen
 Steeds verder deinden op den avondwind;
 Tot straks het antwoord heller wederkwam
 Van d'oever, waar heur zachte zust'ren leunden
 85 Op d'arm, die wegzonk in het malsch gebloemt';
 Of waar een wilg 't blauw loover nederboog,
 En spiegelde in den vloed, die langs haar streek.
 Zoo was ook Kora daar en wijl rondom
 Der Nymfen stemmen kwamen door de stilte,
 90 Vlocht zij zich zwijgend eenen bleeken krans
 En kroon van jonge leliën, ontloken
 Bij 't vallen van den avond en zij wond
 Er blaren door van populierenloof,
 Ze plukkende als de wind ze 't ruwst bewoog,
 95 En Afrodite zag haar uit de vert',
 En uit de vert' lachte Afrodite luid,
 Zeus' dart'le dochter, en zij wierp een wolk
 Van bloesems uit haar handen in de lucht,
 En zag ze na en ving ze lachend weer
 100 Op hoofd en schouders, en in 't lachen riep zij,
 Tot Kora: 'Kom en lach nu, wijze zuster!
 Hoe zoudt gij passen in den blijden kring
 Van lichtgeschoeide Goden, schoone Goden!
 Ik wed, dat gij zoudt zitten aan de voeten
 105 Van Vader Zeus, wanneer die pijn in 't hoofd heeft,
 En heet te peinzen.' Zoo sprak Afrodite
 Zeus' dart'le dochter en bij dat geluid
 Hief Kora zachtkenks zich omhoog en zei -
 Maar met een glimlach, die geen glimlach was -
 110 'Zie, 'k wond mij ook reeds bloemen, Afrodite;
 Zij spiegelde zoo bleek in 't blauwe meer,
 Dat ik ze schoon vond toen ik straks in 't meir zag.
 Zie, 'k zal mij ook nog dien Narcissos nemen,
 Hij blikte zoo bevend naar zijn bevend beeld...
 115 Zijn geur is anders dan van and're bloemen...'
 En sprekend bukte zij ten slanken steel
 En brak dien; doch nog hield ze 'm niet omhoog,
 Toen één geluid de stille luchten spleet,
 En van de bergen dreef een wolk van damp
 120 En rolde went'lend over 't dreunend veld.
 Luisterend poosden op het meir de Nymfen,
 En wierpen toen luid-schreiend zich vooruit
 En zwommen naar den zachtgebogen zoom;
 En allen samen vloden over 't veld,
 125 Met angstig handgebaar en lang geschrei,
 Zich reppende achter boschjens en naar heuvels,
 In 't groen verscholen en in 't rond verspreid.
 Ook Afrodite vluchtte en, wijl zij vlood,
 Riep zij, in 't wijken wenkend, Kora's naam -

130 Doch eenzaam starend stond Demeters kind;
 Want in het midden van den nevel zag
 Ze een zwart gespan en de ijzerzwarte rossen
 Voorttrapp'lende in den mist en, somber groot,
 Zag zij den menner op den wagen staan.
 135 En als een vloedgolf drong zich in haar ziel
 De erinnering aan al haar somb're droomen,
 En bleek, voorovernijgende in den nacht,
 Lispte zij: 'Aïdoneus!' Langs haar schoot
 De wagen, wendend, wijl met forschen dreun
 140 De donkre God neersprong en naast haar stond: -
 Hij was in vorm als Zeus, doch o, hoe anders!
 Bij Zeus was alles licht, zijn lokken hel,
 Zijn klaarblauw oog zoo kalm, en hier het oog
 Donker en somber en de lokken zwart;
 145 Gelijk een regenwolk, die van den hemel
 Gevallen, om een bergtop hangt, zoo hing
 Om hem de nacht des Afgronds, wijl om Zeus
 De citherzang opwiegde en 't snarenspeel,
 Dat in den morgen blijden toongalm geeft,
 150 En zoet als geur van bloemen vóór den nacht.
 En op haar lippen lag zijn naam en langs
 Haar arm de kille bloem met doodengeur,
 En in haar oog de schemerende lach,
 Waarmee de Dag zijn bleeken broeder Nacht
 155 Zwijgende groet aan de' ingang van 't heelal.
 En in zijn armen droeg hij haar omhoog,
 Zich heffende op de trede in slanken zwaai,
 En greep de teugels - vóór hem lag zij neer,
 Als lag zij droomende eenen langen droom,
 160 En de armen strekkende aan den teugelgreep,
 Joeg hij de rossen zwijgend naar den afgrond.

DE ONDERWERELD

Diep tusschen steile wanden wond hun weg
 Eng-kronk'lend voort in telkens dieper nacht,
 En immer groeide er een verward gedruisch,
 165 Vanwaar zich waterval op waterval
 Onzichtbaar tusschen rotsen nederwierp;
 En berggevaarten nijgden naar elkaar
 Het stompe voorhoofd, als twee reuzenstieren,
 Die duiz'len van den wederzijdschen stoot,
 170 Doch duiz'lend vaardig staan tot nieuwen kamp.
 En over enge kloven hing een woud
 Van zwarte stammen met verschroeide blaren,
 Die dor saamruischten bij der rossen komst.
 En boven waatren, scheemrende onder haar,
 175 Zat Echo, eenzaam op een rotsenpunt,

In slaap gegonsd door 't brullende gebruis
 Van katarakten, romm'lend door 't gebergt'.
 En toen zij, half ontwaakt door vreemden klank,
 Met murmelende lippen om zich zag,
 180 Scheen 't haar als vlood daar diep een donkre schim -
 Doch, 't hoofd vooroverbuigend, look ze 't oog
 En droomde van een reuzige gestalte,
 Die donker uitstak in den grauwen damp.

Doch toen zij kwamen aan de wijde ruimten
 185 Van Hades' rijk, gleden daar her en der
 De dunne schimmen dolende in den mist;
 En op 't geklank der zwartgemaande rossen
 Staarden zij ze eerst verwonderd aan van ver,
 En snelden toen onhoorbaar door den nacht,
 190 Onhoorbaar langs den steenig-ruigen grond,
 Waar stengels groeiden met ontkleurde bladen
 En vale bloesems, nooit tot vrucht gerijpt.
 En uit hun donkere, ondergrondsche holen
 Slopen zij allen, die daaronder huisden,
 195 En grimmelden tot een verwarden klomp,
 Als krekels, neergestreken over de aard.
 Zoo liepen zij vast nader, drom bij drom,
 En wierpen zwijgend de armen op de lucht,
 En zagen op elkaar en op hun God.
 200 En die daarachter kwamen drongen aan
 En stieten de andren weg en vloden voort
 Al ijle lucht; doch nergens rees geluid,
 En met den wagen gleden zij daarheen,
 Uiteengedreven en weer saamgezweefd.

205 Doch waar 't paleis rijst, met kristallen zuilen
 Van vallend water, kronklende om de rots,
 Die wijkt en welft om huiv'rig duistre krochten,
 Wier nare nacht op grauwe waat'ren gruwet,
 Daar stond de donk're, dreigende Godin,
 210 De Styx - en leunde haar geweld'ge leden
 In schaduw harer hallen aan 't gewelf.
 Doch breed stond haar gestalte tegen 't duister,
 En haar gelaat was merkbaar in den mist:
 't Was als 't gelaat van een ontzachbre, Sfinx,
 215 Uit grauwen steen gebeeld bij d'ouden Nilus,
 En die, verweêrd door warmte en vochten wind,
 Staat in een donk'ren nacht en mistig weêr.
 Zij was de moeder van het zevental,
 Dat met zijn reuzenarmen streed voor Zeus,
 220 En Kronos drong van d'allerhoogsten troon -
 Zij had hen allen zonder pijn gebaard.
 Nu stond ze en 't oog, in schaûw der breede wimbrouw,

Staarde beweeg'loos ver in valen nacht,
 Waar 't zwart gebergte in zwarte neev'len zonk -
 225 Doch voorwaarts trad zij, toen, met doffen klank,
 't Zwartrossige gespan den nacht doortoog;
 En voorwaarts trad ze, en hief den stoeren arm,
 En hief het hoofd, door 't slangenhaar omkruld.
 En langs haar steenen lippen glimpte en gleed
 230 Een spottend-vale lach, terwijl zij sprak -
 En als 't geluid, dat in een afgrond loeit,
 Waar 't water immer valt van kloof in kloof,
 Holden haar woorden hortende in den nacht; -
 'Heil, Aïdoneus! overwijze God!
 235 De sombre, die zijn grauwen troon en stoel
 Met een vorstin wil deelen, groot als hij!
 De wijze, die van 't veld een kind zich schaakt,
 Dat bloempjens plukt tot kransenwinden - Kora!
 Doch nauw sloeg door den nevel Kora's naam,
 240 En trilde langs de bleeke 't spottend woord,
 Toen ze oprees op den wagen, naast en hoog,
 Hooger dan Aïdoneus daar hij stond!
 En naast hem nam zij met de linkerhand
 De teugels, wijl de donk're rossen jaagden.

 245 En uit de menigten der schimmen zwierde
 Een vlaag van schrille tonen, fijn en hel,
 Getjilp en schel gepiep en teer gegil,
 Of 't krassende geluid als wen de voet
 Op scherpe keizels tript en verder treedt.
 250 Zoo trilden al der schimmen stemmen luid,
 In angst, verbazing, schrik of schuwe vreugd,
 Want allen spraken, schoon hun stem reeds lang
 Verroest was in hun sidderende keel.
 En duiz'lend wankelde de Styx terug,
 255 En met de handen greep zij achter zich
 Den wand en fluisterde met grauwe lippen
 De klanken: Persefasse.... Persefasse....
 Doch in zijn volle lengte hief zich Hades -
 Zwaar op den mantel-omfladderden schouder
 260 Vielen als manen breed de zwarte lokken,
 En, achterwaarts gewend, weerklonk zijn stem,
 Breedschallend, schoon in drukkend-sombren val,
 Als slingerde ieder woord een rotsblok voort: -
 'Wees niet te groot, o Styx! omdat gij groot zijt,
 265 En meen niet dat met mij ge u meten kunt,'
 Wijl ge in uw hand den eed der Goden weegt.
 Want weet, als weer uw scheldend woord mij hoont,
 Dan zal ik schudden aan uw oud gewelf,
 Dat de aarde in puin ineenstort op uw hoofd -
 270 En stutten 't al uw zonen, zuil aan zuil,

Zij, die God Kronos bonsden van zijn troon,
Zij zouden allen vallen, want mijn wil
Is de een'ge wet, die heerscht in Hades 'rijk.
En bij uw eigen waat'ren zweer ik: geen
275 Zal zitten op den troon van Aïdoneus,
Zal heerschen in den naam van Aïdoneus,
Dan die ik zelf verkoor - Persephone.

En door de somb're tempels van de Styx
Gonsde dof-ruischende de stroom des doods,
280 En zwarter viel haar schaduw op de golven,
Toen zij ineenkromp voor Aidoneus' woord.

Bijlage IV: D I

Datering: 1885
Bewaarplaats: Universiteitsbibliotheek Utrecht, MAG NED OCT 1721
Omvang: 337 regels

PERSEPHONE FRAGMENTEN

VOORZANG

Perséphone, Zeus' en Deméters kind,
Geboren als een bloesem wordt geboren,
Die lieflijk hangende in den lach der zon,
Onluikt – zijn niet haar voeten in den dauw,
5 Die langs de bloemen drijft in Enna's dal
Speelt zij waar 't water welt en zwemmen daar
Haar witte leden zacht langs 't gouden zand,
Of rust zij met de Nimfen aan den zoom,
Waar zich Rhodeia tusschen rozen bedt?
10 Reit zij niet mee aan Afrodites zij,
Terwijl om beider hoofd de bloesem geurt,
Wier blaad'ren vallen langs de blanke slaap?
Of heft zij zich ginds hoog, in 't hangend haar,
Naar de granaatvrucht, gloeiende onder 't groen?
15 Waar wijlde zij, toen Hyperions lach
Van berg tot bergen vloog – Persephoneia!
Waarom verzonk de zon in mijmering
En zweefde er mijmring op de leege lucht? —
Zeus' en Deméters kind — Persphoneia! —

HET ENNADAL

20 Toen zij een kind was, woonde ze in het dal
Van Enna, waar 't gebloemde gaarne groeit,
En rees er iedren morgen voor de zon,
En liet Demeter in haar hooge woning,
De schaduwlieflijke, van levend hout,
25 Met groene zalen, koel en wijdgewelfd;
En huppelde blij-neuriënd in den dauw,
Met wangen, waar de blos op lag en leefde,
Onwelkbaar, als een rozenblad in 't woud
Der Schoone Slaapster. Zóo ging ze uit, Zeus' kind,
30 En ging al stil de stille velden door,
En zag de laatste sterren in de lucht
En 't glimm'ren van den zilv'ren dageraad.
Of waar 't vlietwater met een zachten val
Geruisch maakte in de schemering van 't woud,
35 Daar zat zij soms, nog vóór de voog'lenkoren,
Op eenen weekbemosten boomstronk neer.
Dan hoorde ze onder 't loover wiekjens fladd'ren,

En om de stammen gonsde 't als 't gegons
Van bijën, zwermdende op een zomernoen;
40 Tot al de ontwaakte zangers uit hun nestjens,
De veërtjens schuddend ritselden in 't loof,
Onzichtbaar fladd'rende van takje' op takjen,
En van het hoogste, wiegende in de lucht,
Opstijgende, immer zingend, hooger, hooger,
45 Met blij geluid uit klare, kalme keel.
En Kora keek die schelle fluiters na,
En zat een pooze in willend mijm'ren neer,
Doch dan, de lichte lokken schuddend, sprong
Zij op en vloof met luiden, langen lach,
50 De kleine handjens klappend boven 't hoofd;
En, met de voetjens plassend door de beek,
Verdween zij hupp'lende in het donk'rer woud,
Van ver nog roepende als de voog'lenkoren.

En somtijds speelde ze op de bonte weide,
55 In schaduw van een breedgetakten eik,
En riep de nimfen naar dat lief'lijk oord,
Ten spel of vluggen dans bij heldre maan;
En riep ze, schalk verscholen in een boschjen,
Of zwemmende op een vliet en waterval,
60 Waar 't zingen klonk door 't schallen van den stroom.
Dan was zij enkel kind, Kora haar naam;
Dan glansde 't zonnig, blinkend in haar oog;
Dan gloeide 't blijde bloed door 't waas der wang,
Gelijk de bos op zomervruchten gloeit
65 In eenen ooftgaard, die op 't Zuiden ligt.
Doch soms ook zag zij allerlei geheim:
Vreemde mysteriën van kruid en ster,
En bloemen, naar den stillen nacht genoemd.

Op een verloren plekjen in 't gebergt',
70 Met vreemdverlichte grotten, zaten zij
Des nachts bij stille lucht en sponnen zich
Met snelle hand hun wondere gewaden;
Waarbij zij liedren zongen, die misschien,
Den wandlaar deden luist'ren in de vert',
75 En stilstaan aan den oever van een stroom,
Het hoofd gewend en droomend, wijl de maan
Zijne en der boomen schaûw op 't water wierp.
En Kora zat dan bij hen, stil gelijk
Een kind, dat half in sluimer alles hoort,
80 Doch sluim'rend meent, dat het van verre komt,
Door 't open venster.

Zóo was 't jaar aan jaar:
En menigmaal zag ze aan den appelboom
De roode en witte bloesems in de zon,

85 Zwellen wijl ze opwies, immer lieflijker.

DE ROOF VAN PERSEPHONE

In effen welving daalde 't zonnedak
Op Enna's dal en van de bergen daalde
De stille scheem'ring neer uit donk'ren beuk
En palmenloof; reeds nijgde zich op 't veld
90 Een bloem na de and're zacht ten zoeten slaap,
En voog'len tijlpten laat hun laatste lied,
In 't myrtenloof, rits'lend wiekgeruisch.
Doch aan het meir van Pergus, waar de bloemen
Dichtdonzig zwellen onder 't zachte groen,
95 Baadden de schoone Nimfen zich en hieven
In 't zwemmen't hoofd, waar 't lange, gouden haar
Van daalde en golfde langs den blanken rug;
En onder vroolijk lachen en gezang,
De blonde lokken zwaaiende om den nek,
100 Dreven zij weg op 't meir, zoodat de tonen
Steeds verder deinden op den avondwind;
Tot straks het antwoord heller wederkwam
Van d'oever, waar heur zachte zust'ren leunden
Op d'arm, die wegzonk in het malsch gebloemt';
105 Of waar een wilg 't blauw loover nederboog,
En spiegelde in den vloed, die langs haar streek.
Zoo was ook Kora daar en wijl rondom
Der Nimfen stemmen kwamen door de stilte,
Vlocht zij zich zwijgend eenen bleeken krans
110 En kroon van jonge leliën, ontloken
Bij 't vallen van den avond en zij wond
Er blaren door van populierenloof,
Ze plukkende, als de wind ze 't ruwst bewoog.
En Afrodite zag haar uit de vert',
115 En uit de vert' lachte Afrodite luid,
Zeus' dart'le dochter, en zij wierp een wolk
Van bloesems uit haar handen in de lucht,
En zag ze na en ving ze lachend weer
Op hoofd en schouders, en in 't lachen riep zij
120 Tot Kora: "Kom en lach nu, wijze zuster!
Hoe zoudt gij passen in den blijden kring
Van lichtgeschoeide Goden, schoone Goden!
Ik wed, dat gij zoudt zitten aan de voeten
Van Vader Zeus, wanneer die pijn in 't hoofd heeft,
125 En heet te peinzen." Zoo sprak Afrodite,
Zeus' dart'le dochter, en bij dat geluid
Hief Kora zachtkens zich omhoog en zei —
Maar met een glimlach, die geen glimlach was —
"Zie, 'k wond mij ook reeds bloemen, Afrodite;
130 Zij spiegelde zoo bleek in 't blauwe meer,
Dat ik ze schoon vond, toen ik straks in 't meir zag.

Zie, 'k zal mij ook nog dien Narcissos nemen,
 Hij blikte zoo bevend naar zijn bevend beeld...
 Zijn geur is anders dan van and're bloemen..."

135 En sprekend bukte zij ten slanken steel
 En brak dien; doch nog hield ze 'm niet omhoog,
 Toen één geluid de stille luchten spleet,
 En van de bergen dreef een wolk van damp
 En rolde went'lend over 't dreunend veld.

140 Luisterend poosden op het meir de Nimfen,
 En wierpen toen luid-schreiend zich vooruit
 En zwommen naar den zachtgebogen zoom;
 En allen zamen vloden over 't veld,
 Met angstig handgebaar en lang geschrei,

145 Zich reppende achter boschjens en naar heuvels,
 In 't groen verscholen en in 't rond verspreid.
 Ook Afrodite vluchtte en, wijl zij vlood,
 Riep zij, in 't wijken wenkend, Kora's naam.
 Doch eenzaam starend stond Demeters kind;

150 Want in het midden van den nevel zag
 Ze een zwart gespan en de ijzerzwarte rossen
 Voorttrapp'lende in den mist en, somber groot,
 Zag zij den menner op den wagen staan.
 En als een vloedgolf drong zich in haar ziel

155 De Erinnerung aan al haar somb're droomen.
 En bleek, voorovernijgende in den nacht,
 Lispte zij: "Aïdoneus!" Langs haar schoot
 De wagen, wendend, wijl met forschen dreun
 De donkre God neersprong en naar haar stond: —

160 Hij was in vorm als Zeus, doch o, hoe anders!
 Bij Zeus was alles licht, zijn lokken hel,
 Zijn klaarblauw oog zoo kalm, en hier het oog
 Donker en somber en de lokken zwart.
 Gelijk een regenwolk, die van den hemel

165 Gevallen, om een bergtop hangt, zoo hing
 Om hem de nacht des Afgronds, wijl om Zeus
 De citherzang opwiegde en 't snarenspeel,
 Dat in den morgen blijden toongalm geeft,
 En zoet als geur van bloemen voor den nacht.

170 En op haar lippen lag zijn naam en langs
 Haar arm de kille bloem met doodengeur,
 En in haar oog de schemerende lach,
 Waarmee de Dag zijn bleeken broeder Nacht
 Zwijgende groet aan de' ingang van 't heelal.

175 En in zijn armen droeg hij haar omhoog,
 Zich heffende op de trede in slanken zwaai,
 En greep de teugels — vóór hem lag zij neer,
 Als lag zij droomende eenen langen droom,
 En de armen strekkende aan den teugelgreep

180 Joeg hij de rossen zwijgend naar den afgrond.

DE ONDERWERELD

Diep tusschen steile wanden wond hun weg
Eng kronk'lend voort in telkens dieper nacht,
En immer groeide er een verward gedruisch,
Vanwaar zich waterval op waterval
185 Onzichtbaar tusschen rotsen nederwierp;
En berggevaarten nijgden naar elkaar
Het stompe voorhoofd, als twee reuzenstieren,
Die duiz'len van den wederzijdschen stoot,
Doch, duiz'lend, vaardig staan tot nieuwen kamp.
190 En over enge kloven hing een woud
Van zwarte stammen met verschroeide blaren,
Die dor saamruischten bij der rossen komst.
En boven waatren, scheemrende onder haar,
Zat Echo, eenzaam op een rostenpunt,
195 In slaap gegonsd door 't grommende gebruis
Van katarakten, romm'lend door 't gebergt'.
En toen zij, half ontwaakt door vreemden klank,
Met murmelende lippen om zich zag,
Scheen 't haar als vlood daar diep een donkre schim —
200 Doch, 't hoofd vooroverbuigend, look ze 't oog
En droomde van een reuzige gestalte,
Die donker uitstak in den grauwen damp.

Doch toen zij kwamen aan de wijde ruimten
Van Hades' rijk, gleden daar her en der,
205 De dunne schimmen, dolende in den mist.
En op 't geklank der zwartgemaande rossen
Starden zij ze eerst verwonderd aan van ver,
En snelden toen onhoorbaar door den nacht,
Onhoorbaar langs den steenig-ruigen grond,
210 Waar stengels groeiden met ontkleurde bladen
En vale bloesems, nooit tot vrucht gerijpt.
En uit hun donkere, ondergrondsche holen
Slopen zij allen, die daaronder huisden,
En grimmelden tot een verwarden klomp,
215 Als krekels, neergestreken over de aard.
Zoo liepen zij vast nader, drom bij drom,
En wierpen zwijgend de armen op de lucht,
En zagen op elkaar en op hun God.
En die daarachter kwamen drongen aan
220 En stieten de andren weg en vloten voort
Als ijle lucht; doch nergens rees geluid,
En met den wagen gleden zij daarheen,
Uiteengedreven en weer saamgezweefd.

225 Doch waar 't paleis rijst, met kristallen zuilen
Van vallend water, kronklende om de rots,

Die wijkt en welft om huiv'rig-duistre krochten,
 Wier nare nacht op grauwe waat'ren gruwet,
 Daar stond de donk're, dreigende Godin,
 De Styx – en leunde haar geweld'ge leden
 230 In schaduw harer hallen aan 't gewelf.
 Doch breed stond haar gestalte tegen 't duister,
 En haar gelaat was merkbaar in den mist:
 't Was als 't gelaat van een ontzachtbre Sfinx,
 Uit grauwen steen gebeeld bij d'ouden Nilus,
 235 En die, verwêerd door warmte en vochten wind,
 Staat in een donk'ren nacht en mistig weêr.
 Zij was de moeder van het zevental,
 Dat met zijn reuzenarmen streed voor Zeus,
 En Kronos drong van d'allerhoogsten troon —
 240 Zij had hen allen zonder pijn gebaard.
 Nu stond ze en 't oog, in schaûw der breede wimbrouw,
 Staarde beweeg'loos ver in valen nacht,
 Waar 't zwart gebergte in zwarte neev'len zonk —
 Doch voorwaarts trad zij, toen, met doffen klank,
 245 't Zwartrossige gespan den nacht doortoog:
 En voorwaarts trad ze, en hief den stoeren arm,
 En hief het hoofd, door 't slangenhaar omkruld.
 En langs haar steenen lippen glimte en glee
 Een spottend-vale lach, terwijl zij sprak —
 250 En als 't geluid, dat in een afgrond loeit,
 Waar 't water immer valt van kloof in kloof,
 Holden haar woorden hortende in den nacht; —
 “Heil, Aidoneus! overwijze God!
 De sombre, die zijn grauwen troon en stoel
 255 Met een vorstin wil deelen, groot als hij!
 De wijze, die van 't veld een kind zich schaakt,
 Dat bloempjens plukt tot kransenwinden – Kora!”
 Doch nauw sloeg door den nevel Kora's naam,
 En trilde langs de bleeke 't spottend woord,
 260 Toen ze oprees op den wagen, naast en hoog,
 Hooger dan Aidoneus, daar hij stond!
 En naast hem nam zij met de linkerhand
 De teugels, wijl de donk're rossen jaagden.

En uit de menigten der schimmen zwierde
 265 Een vlag van schrille tonen, fijn en hel,
 Getjilp en schel gepiep en teer gegil,
 Of 't krassende geluid als wen de voet
 Op scherpe keizels tript en verder treedt.
 Zoo trilden al der schimmen stemmen luid
 270 In angst, verbazing, schrik of schuwe vreugd,
 Want allen spraken, schoon hun stem reeds lang
 Verroest was in hun sidderende keel.
 En duiz'lend wankelde de Styx terug,

En met de handen greep zij achter zich
 275 Den wand en fluisterde met grauwe lippen
 De klanken: Persefasse... Persefasse...
 Doch in zijn volle lengte hief zich Hades —
 Zwaar op den mantel-omfladderenden schouder
 Vielen als manen breed de zwarte lokken,
 280 En, achterwaarts gewend, weerklonk zijn stem,
 Breedschallend, schoon in drukkend sombren val,
 Als slingerde ieder woord een rotsblok voort: —
 “Wees niet *te* groot, o Styx! omdat gij groot zijt,
 En meen niet dat met mij ge u meten kunt,
 285 Wijl ge in uw hand den eed der Goden weegt!
 Want weet, als weer uw scheldend woord mij hoont,
 Dan zal ik schudden aan uw oud gewelf,
 Dat de aarde in puin ineens stort op uw hoofd;
 En stutten ’t al uw zonen, zuil aan zuil,
 290 Zij, die God Kronos bonsden van zijn troon,
 Zij zouden allen vallen, want mijn wil
 Is de een’ge macht, die heerscht in Hades’ rijk.
 En bij uw eigen waatren zweer ik: geen
 Zal zitten op den troon van Aïdoneus,
 295 Dan die ik zelf verkoor – Persephone!”
 En door de sombre tempels van de Styx
 Gonsde dofruischende de stroom des doods —
 En zwarter hing haar schaduw op de golven,
 Toen zij ineen kromp voor Aïdoneus woord.

Voorjaar 1883.

KLEINERE FRAGMENTEN

I KORA

een zoele zomernoen:
 Warm lag de middag, broeiende over ’t bergwoud,
 Soms float in ’t volle boschje een enkle vogel
 Allerlei tonen – dan was alles stil;
 5 Want al wat leefde school in koele schaûw; —
 Ook Kora: bij een bron lag ze aan den zoom,
 Voorover in het koel en zwellend gras
 En geur’ge hyakinthos, vol in bloei,
 En lang en langzaam liet zij bloemen vallen
 10 Op ’t water, doch zij wist nauw dàt zij vielen.

II BOSCHNIMFEN

Met vreemde flikk’ring dreef de halve maan
 Boven de boomen in de donkre lucht:
 Lange geluiden togen door het woud,

En met hen togen, de moerassen over,
5 Dwaallichtjes, angstig flikkrend naar de maan,
En in een geluwen geweven webbe
Spon zij de teekens saâm van elk geheim,
Dat in de bosschen leeft om middernacht,
En hief bij poozen hare stem ten zang,
10 Een enkle lange toon, die beurt om beurt
Herhaald werd door de Nimfen van het woud.

III HADES

'k Had een droom van Aïdoneus:
Hoog zat hij neer op grauw en brokkend rots,
En zelf dat brokkend, grauw graniet gelijk, —
Zóó eenzaam als ik nooit een stervling zag.
5 De linkerhand steunde de ontzach'bre kin
En de and're hand lag naast hem, rots op rots,
Omkruld door vale loovers, bloesemloos...
En bleek en lichtloos gleden door de rotsen
De schimmen, die daar eeuwig, eeuwig zwerven,
10 En ieder vlood met afgewend gelaat,
Omdat zij zelf dien rouw niet dorsten zien.
Maar Hades zag niet, tot hij eindelijk 't hoofd
Geweldig hief, doch doelloos om zich staarde,
Als een, die aan iets denkt en opziet, doch
15 In 't zoeken reeds vergeet, waarnaar hij zocht; —
Maar in dien eenen stond was 't of verachting
Verdelgende over 't hoofd dier dooden streek...

VERKLARING KENNISNEMING REGELS M.B.T. PLAGIAAT

Fraude en plagiaat

Wetenschappelijke integriteit vormt de basis van het academisch bedrijf. De Universiteit Utrecht vat iedere vorm van wetenschappelijke misleiding daarom op als een zeer ernstig vergrijp. De Universiteit Utrecht verwacht dat elke student de normen en waarden inzake wetenschappelijke integriteit kent en in acht neemt.

De belangrijkste vormen van misleiding die deze integriteit aantasten zijn fraude en plagiaat. Plagiaat is het overnemen van andermans werk zonder behoorlijke verwijzing en is een vorm van fraude. Hieronder volgt nadere uitleg wat er onder fraude en plagiaat wordt verstaan en een aantal concrete voorbeelden daarvan. Let wel: dit is geen uitputtende lijst!

Bij constatering van fraude of plagiaat kan de examencommissie van de opleiding sancties opleggen. De sterkste sanctie die de examencommissie kan opleggen is het indienen van een verzoek aan het College van Bestuur om een student van de opleiding te laten verwijderen.

Plagiaat

Plagiaat is het overnemen van stukken, gedachten, redeneringen van anderen en deze laten doorgaan voor eigen werk. Je moet altijd nauwkeurig aangeven aan wie ideeën en inzichten zijn ontleend, en voortdurend bedacht zijn op het verschil tussen citeren, parafraseren en plagiëren. Niet alleen bij het gebruik van gedrukte bronnen, maar zeker ook bij het gebruik van informatie die van het internet wordt gehaald, dien je zorgvuldig te werk te gaan bij het vermelden van de informatiebronnen.

De volgende zaken worden in elk geval als plagiaat aangemerkt:

- het knippen en plakken van tekst van digitale bronnen zoals encyclopedieën of digitale tijdschriften zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het knippen en plakken van teksten van het internet zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het overnemen van gedrukt materiaal zoals boeken, tijdschriften of encyclopedieën zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het opnemen van een vertaling van bovengenoemde teksten zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het parafraseren van bovengenoemde teksten zonder (deugdelijke) verwijzing: parafrasen moeten als zodanig gemarkeerd zijn (door de tekst uitdrukkelijk te verbinden met de oorspronkelijke auteur in tekst of noot), zodat niet de indruk wordt gewekt dat het gaat om eigen gedachtengoed van de student;
- het overnemen van beeld-, geluids- of testmateriaal van anderen zonder verwijzing en zodoende laten doorgaan voor eigen werk;
- het zonder bronvermelding opnieuw inleveren van eerder door de student gemaakt eigen werk en dit laten doorgaan voor in het kader van de cursus vervaardigd oorspronkelijk werk, tenzij dit in de cursus of door de docent uitdrukkelijk is toegestaan;
- het overnemen van werk van andere studenten en dit laten doorgaan voor eigen werk. Indien dit gebeurt met toestemming van de andere student is de laatste medeplichtig aan plagiaat;
- ook wanneer in een gezamenlijk werkstuk door een van de auteurs plagiaat wordt gepleegd, zijn de andere auteurs medeplichtig aan plagiaat, indien zij hadden kunnen of moeten weten dat de ander plagiaat pleegde;
- het indienen van werkstukken die verworven zijn van een commerciële instelling (zoals een internetsite met uittreksels of papers) of die al dan niet tegen betaling door iemand anders zijn geschreven.

De plagiaatregels gelden ook voor concepten van papers of (hoofdstukken van) scripties die voor feedback aan een docent worden toegezonden, voorzover de mogelijkheid voor het insturen van concepten en het krijgen van feedback in de cursushandleiding of scriptieregeling is vermeld.

In de Onderwijs- en Examenregeling (artikel 5.15) is vastgelegd wat de formele gang van zaken is als er een vermoeden van fraude/plagiaat is, en welke sancties er opgelegd kunnen worden.

Onwetendheid is geen excuus. Je bent verantwoordelijk voor je eigen gedrag. De Universiteit Utrecht gaat ervan uit dat je weet wat fraude en plagiaat zijn. Van haar kant zorgt de Universiteit Utrecht ervoor dat je zo vroeg mogelijk in je opleiding de principes van wetenschapsbeoefening bijgebracht krijgt en op de hoogte wordt gebracht van wat de instelling als fraude en plagiaat beschouwt, zodat je weet aan welke normen je je moeten houden.

Hierbij verklaar ik bovenstaande tekst gelezen en begrepen te hebben.

Naam: **Rik Vangangelt**

Studentnummer: **3817067**

Datum en handtekening: **10 juli 2015**

Dit formulier lever je bij je begeleider in als je start met je bacheloreindwerkstuk of je master scriptie.

Het niet indienen of ondertekenen van het formulier betekent overigens niet dat er geen sancties kunnen worden genomen als blijkt dat er sprake is van plagiaat in het werkstuk.

